

ENRIC

GEMMA LLUCH

VALOR

VICENT SIMBOR

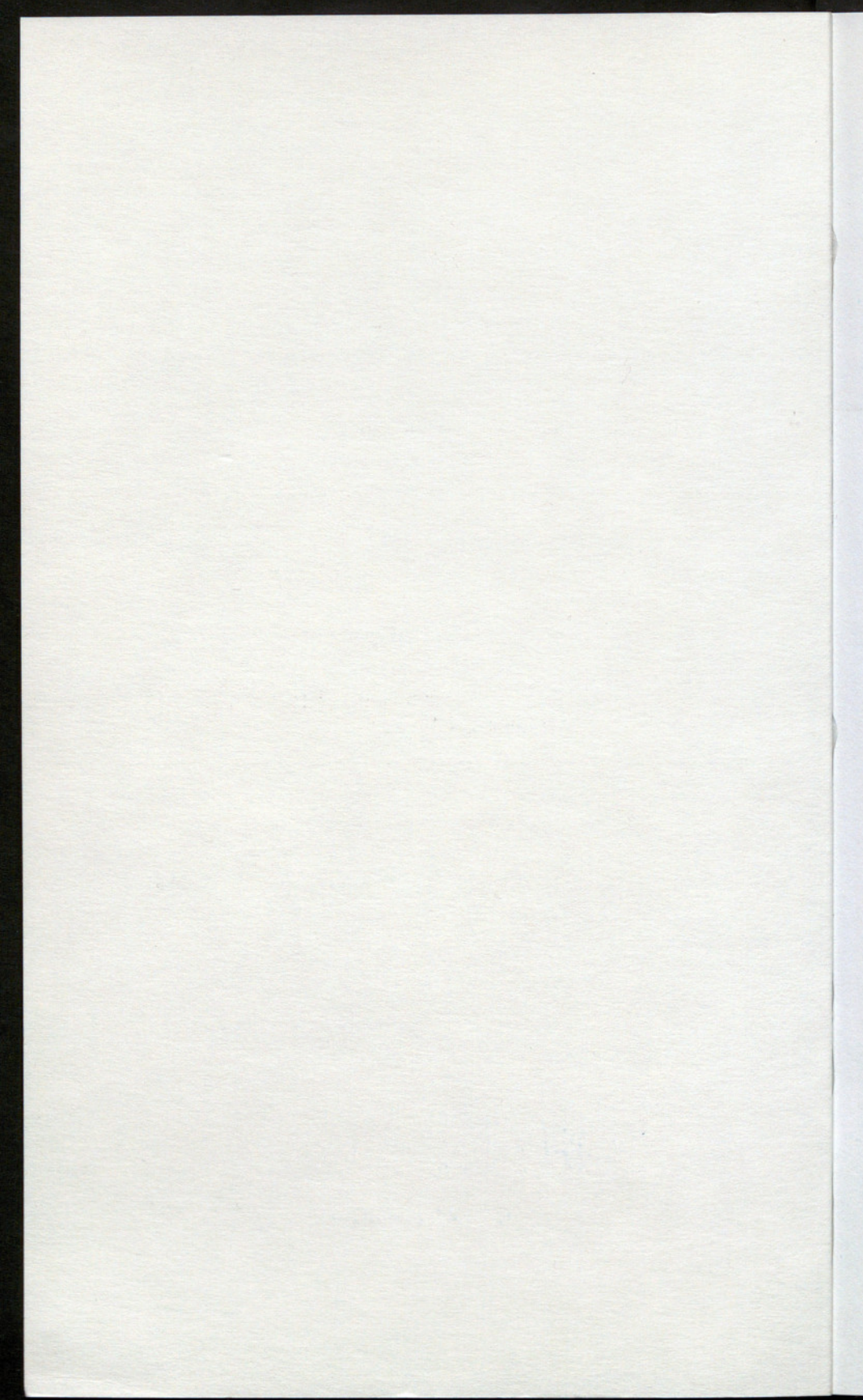
(1911-2000)

VICENT PITARCH

IN

MEMORIAM

Homenatge acadèmic des de la Universitat Autònoma de
Barcelona: creació literària i compromís lingüístic

ENRIC MAJOR (1961-2000) IN MEMORIAM

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Biblioteca central

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Biblioteca central

ENRIC VALOR (1911-2000) IN MEMORIAM

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Biblioteca central

ERIC VALOR (1911-2009) IN MEMORIAM

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Biblioteca central

ENRIC

GEMMA LLUCH

VALOR

VICENT SIMBOR

(1911-2000)

VICENT PITARCH

IN

MEMORIAM

Homenatge acadèmic des de la Universitat Autònoma de
Barcelona: creació literària i compromís lingüístic

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Biblioteca central

PRIMERA EDICIÓ:

PUBLICAT PER:

gener de 2001

Institució de les Lletres Catalanes

Portal de Santa Madrona, 6-8 – 08001 Barcelona

llc@correu.gencat.es

Tel.: 93 316 27 80

Fax: 93 216 27 98

© D'AQUESTA EDICIÓ:

© DEL TEXT:

Institució de les Lletres Catalanes

Xavier Luna-Batlle

Gemma Lluch

Vicent Simbor

Vicent Pitarch

Enric Larreula

COORDINACIÓ:

DISSENY GRÀFIC:

PREIMPRESSIÓ:

IMPRESSIÓ I ENQUADERNACIÓ:

Xavier Luna-Batlle

Pepa Estrada

Víctor Igual, SL

Treballs Gràfics, SA

ISBN:

DIPÒSIT LEGAL:

84-393-5298-0

2.093/01

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Biblioteca central

Sumari

- 9 Xavier Luna-Batlle
Presentació
- 13 Gemma Lluch
Les rondalles d'Enric Valor, un text de culte al País Valencià
- 21 Vicent Simbor
Enric Valor, narrador a contrapèl
- 51 Vicent Pitarch
Enric Valor: la percepció de la llengua
- 61 Enric Larreula
Entrevistat per Enric Valor el 1997

Foto: Serra d'Or

*En el lliurament del
Premi d'Honor de les Lletres Catalanes
a l'octubre de 1987.*

Presentació

Xavier Luna-Batlle

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Tot seguit del decés d'Enric Valor el 13 de gener d'enguany, al si del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona es parlà de fer un homenatge a l'escriptor i lingüista valencià. La idea es va acollir immediatament, tant al mateix departament com a la Facultat de Lletres i al Rectorat, i l'organització de l'homenatge va trobar pertot encoratjaments i disponibilitats, fora i dins de la universitat: Anna Bartra com a directora del departament, el degà Joan Gómez Pallarès i el rector Carles Solà; Francesc Parcerisas des de la direcció de la Institució de les Lletres Catalanes i Joan Albert Argenter com a president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Tots ells participarien personalment en l'acte que es féu el 10 de maig, amb parlaments breus i emotius, d'admiració i reconeixement sincers. La pluja, amb mediterrània contundència, causà algun entrebanc menor (el desplaçament dels convidats va ser monzònic), però l'Auditori de la Facultat de Filosofia i Lletres s'omplí d'estudiants i de professors.

Els parlaments dels convidats que es llegiren en l'acte, fruit de treballs originals d'especialistes en l'obra d'Enric Valor, es recullen en aquest llibre. Gemma Lluch situa les *Rondalles valencianes* en el seu context i, sobretot, les valora en relació amb el país i el temps nostres. Vicent Simbor ens ofereix una visió completa i innovadora de l'obra creativa, contes i novel·les, en el context de la literatura valenciana, catalana en general i europea, i ens aporta una interessant visió de la posició de l'autor en relació amb els models estètics i narratius coetanis. El text de Vicent Pitarch se centra en la percepció que tenia Valor de la llengua, com ens indica en el títol, però va més enllà en dibuixar-nos què representa la seva obra gramatical en la nostra història lingüística

recent. Aquests treballs continuen els estudis sobre Valor que s'han desplegat en les universitats dels Països Catalans, especialment en les valencianes.

Als textos s'hi ha adjuntat la col·laboració d'Enric Larreula, que té enregistrada una llarga conversa amb ell quan ja tenia 85 anys, el 1997, una de les darreres entrevistes que se li han fet (si no la darrera). Recull, a més de saboroses anècdotes biogràfiques (i la particular visió mítica dels orígens familiars), unes manifestacions significatives de la seva posició davant la llengua, i ajuda, per la via de l'exemple, a entendre el personatge, d'un optimisme bel·ligerant, engrescador i un bri provocatiu, potser per la seva contundent sinceritat. Larreula hi afegiria un retrat amb llapis que traspua la bonhomia que els qui l'han conegut personalment coincideixen a atribuir-li (els amants de les imatges no es poden perdre l'excel·lent col·lecció de fotografies que aplega el volum conduït i editat el 1995 a València per Rosa Serrano *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*). Es podria dir que és la versió icònica de la descripció de Joan Oleza:

Alt i prim de façana, amb aqueix bigot generacional i casernari, Valor té la duresa resistent del filferro. Com En Manuel Sanchis Guarner, du a sobre les marques d'una bonhomia cordial, i exerceix de patriarca amb un posat dolç i senzill (Pròleg a l'*Obra literària completa*, vol. III, València, Torres, 1982).

No convé allargar més la presentació, però cal agrair que la Institució de les Lletres Catalanes hagi acollit la iniciativa i l'edició del llibre, que se suma als estudis sobre Valor que han aparegut darrerament (les referències més completes de l'obra de Valor i sobre l'autor es troben a *Paraula de la terra*, editat per la Universitat de València el 1998, en el recull signat per Gemma Lluch, Rosa Serrano i Òscar Pérez). Sumant-se a aquests treballs, el volum que teniu a les mans contribueix a fer conèixer que, darrere el seu aspecte bonhomí, Enric Valor té una obra de gran eficàcia i transcendència dins les lletres catalanes d'aquest segle, que convé que es conegui arreu amb profunditat i reconeixença.

Bellaterra, 26 de setembre de l'any 2000

Les rondalles d'Enric Valor,
un text de culte al País Valencià

Foto: Lluís Renard

Enric Valor.

A Rondalles valencianes. Edicions del Bullent, 1991.

*Il·lustració de Francesc Santana per a la rondalla
"El príncep desmemoriat".*

Les rondalles d'Enric Valor, un text de culte al País Valencià

Gemma Lluch

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Parlar de les rondalles d'Enric Valor, almenys al País Valencià, és parlar d'un símbol.

En els anys setanta, a l'escola, els moviments de renovació pedagògica de caràcter nacionalista descobrien les narracions de tradició oral com uns contes que unien el futur, representat pels nens que educaven, amb el passat.

Però recórrer a la paraula passat unida al concepte narració popular té un perill, el perill d'establir relacions amb paraules com rural enfront d'urbà, de tradicional enfront de modern, de camp enfront de ciutat. Amb les connotacions negatives que una manera de pensar de la societat actual ha volgut omplir els conceptes rural, tradicional o camp.

La cultura legitimada, la representada per l'acadèmia, sovint ha estat una cultura monolítica, homogènia, estandarditzada i excloent i ha assajat diferents mecanismes per excloure altres formes culturals. Des de l'agressió més clara; passant per la fagocitosi, l'assimilació de contramodels culturals despellant-los de tot allò que anara contra la norma; fins a la censura, és a dir, el silenci, el desprestigi o la ridiculització de formes culturals diferents.

La cultura popular en sap molt, d'aquests mecanismes. I la d'aquelles nacions que no han comptat amb un estat propi, molt més.

Les narracions de tradició oral han patit aquests mecanismes. El silenci, el desprestigi o la ridiculització han fet el seu camí i, si no hagués estat per l'escola, perquè una part d'aquestes narracions han estat utilitzades com a eina educativa, estaríem parlant ara d'una cultura totalment desapareguda i oblidada.

Poques manifestacions literàries han servit per a tantes coses.

Durant la Renaixença a Catalunya, es crea una identitat catalana a partir de la cultura popular feta pels folkloristes. Comenta Llorenç Prats, com els folkloristes de la Renaixença «inventen» una cultura popular basada en la família pairal, representada en la masia i entorn de la qual s'agrupen els valors de treball, propietat i autoritat patriarcal. És a dir, com molts folkloristes, miren, seleccionen i usen els elements d'aquesta cultura per a la creació d'un símbol de distinció, d'identitat i d'exclusivitat: el caràcter català.

Però, i al País Valencià? El treball de recopilació i estudi de narracions orals és molt recent. Fer folklorisme equivalia a fer catalanisme o, almenys, fer-lo en català. I aquest treball, comparat a aquells que es realitzava en altres terres, era excepcional.

I la paradoxa és encara major si considerem que són les rondalles d'Enric Valor una de les primeres manifestacions literàries d'aquest tipus.

Parlem de paradoxa perquè, ni Enric Valor és folklorista, ni vol ser-ho; i perquè un dels símbols actuals del nacionalisme del País Valencià el provoca, justament, la censura franquista.

Allà, és ben coneguda l'anècdota que va provocar el naixement de les *Rondalles valencianes*. El 1950, Enric Valor acaba d'escriure *L'ambició d'Aleix* i, com en aquell moment era prescriptiu, envia la novel·la a la censura per tal que done el vistiplau i així poder publicar-la. Però un adulteri que apareixia en la trama va ser considerat amoral i el permís no va arribar. El mateix Enric Valor deia recordant aquest fet: «La tornaven sistemàticament de Madrid dient que era immoral. Una novel·la com aquella tan idealista i ingènua!» Com a conseqüència d'aquest fet, naixien les rondalles.

Ell sempre recordava en les seues intervencions públiques una conversa que va tenir amb el professor Sanchis Guarner després que la censura en prohibira la publicació. En aquella conversa, Sanchis li va dir: «Per què no escrius aquelles rondalles que et contaven de menut a Castalla? Segur que passaran la censura i podrem publicar-les?»

Valor va trobar uns arguments innocents que li permetien escriure narrativa mentre la situació política canviava i li permetera de nou tornar a les novel·les, la producció literària que veritablement sempre li ha interessat al llarg de la seua vida.

D'aquesta manera, naixen els contes més coneguts i llegits a l'escola valenciana.

Parlàvem al principi com als anys seixanta i setanta, els moviments de renovació pedagògica descobrien les narracions populars. Al País Valencià, descobrien Enric Valor. Però és sobretot a partir de 1985 quan l'editorial Gregal les publica en una edició adreçada als infants i adaptada per Rosa Serrano. I que posteriorment el 1992 publica Albatros i Tàndem Edicions.

Quines són les característiques d'aquestes narracions? Per què han arribat a fer-se tan populars?

A grans trets, podem dir que tenen un caràcter poc violent, i que és molt més important l'ús de l'enginy per resoldre les dificultats que l'ús de la força mitjançant un combat. Poques vegades es castiga l'agressor, que sovint és perdonat. És interessant l'aparició de la dona com a heroi, unes dones actives, amb iniciativa i que assumeixen les propietats que, en molts reculls de narracions orals, són assumides per personatges masculins. Personatges que lluny dels prínceps i princeses esdevenen xics i xiques, joves de condició humil lluny de la noblesa i caracteritzats per professions com forner, pescador, llaurador, etc.

L'heroi espavilat és comú. Per citar només un exemple, podem recordar les rondalles *El ferrer de Bèlgida*, *El jugador de Petrer* o *El llenyater de Fortaleny*, totes tres tenen en comú la mofa de la mort i del dimoni per part del protagonista amb la finalitat d'aconseguir el propi profit. Sense entrar en detalls, d'entre totes les diferències que presenten les versions de Valor d'altres del corpus català cal ressaltar-ne sobretot una: si en la majoria de versions els protagonistes poden riure's de la mort, mai no ho faran dels personatges que pertanyen a l'esfera del cel. Però el protagonistes valorians a la terra fan de les seues: des de robar fins a enganyar Jesucrist. Però, amb tot, aconsegueixen entrar al cel, tot i que siga enganyant sant Pere a la porta.

El cas més cridaner el representa les diferents versions de *El llenyater de Fortaleny*. En la versió catalana de Serra i Boldú el protagonista no entra al cel com a càstig per les accions que ha comés a la terra. Per contra, en Valor enganya sant Pere en una còmica escena final: quan el llenyater arriba al cel, el sant li diu: «Vés-te'n al purgatori...», però Pauet li demana si pot despedir-se de la dona que es troba al cel; sant Pere s'alça de la cadira on seia i se'n va

en direcció a la comitiva. Quan havia fet d'una o dotze passes, sent una escandalosa riallada de Pauet, el qual recordant els dons del Senyor (un d'ells era que si seia en una cadira ningú no el podia fer alçar si ell no volia), d'un rampeu s'havia aposentat en la cadira del sant. Sant Pere es girà i es pegà palmada en el front: «Ai, que no me'n recordava!» I el llenyater li contesta: «Ja no em podràs fer alçar, sant Pere; ací em tindràs assegut per segles de segles.» I així va ser com Pauet entrà en el cel!

Potser aquestes diferències discursives provenen del fet que ja hem comentat, Enric Valor ni és un folklorista ni ha intentat recuperar unes rondalles de l'oblit, però alhora s'ha mantingut prou fidel en algunes parts de les narracions que va escoltar. Ell mateix ho ha repetit en diferents ocasions: «Jo em vaig plantejar fer literatura, no folklore, perquè tampoc sóc un folklorista i vaig començar a escriure les rondalles i aplicar una altra tècnica, la tècnica del conte».

Potser per aquesta raó, com comentàvem en una altra ocasió (Lluch i Salvador 1999), les seues rondalles contenen trets de realisme «salgarista» i de novel·lista «frustrat», com són les descripcions moroses i extemporànies en contrast amb la simplicitat «econòmica» de la rondalla tradicional, que, per exemple, no cita menjar si no tenen un valor simbòlic o són imprescindibles per a la narració; o com la situació geogràfica concreta contra la indefinició pròpia de l'espai meravellós o l'explicitació excessiva de la veu del narrador.

Ara bé, si hem d'assenyalar una característica definidòria, aquesta és el llenguatge, el llenguatge arrelat a una terra, a una manera de pensar, de sentir, de viure.

Així, Enric Valor, a partir d'un esquema rondallístic que formen part de la nostra cultura però també de la cultura europea, crea unes narracions pròpiament valencianes en ubicar les històries a la Serra i a la Foia de Castalla o a Bèlgida; en descriure els paisatges del Puig Campana o de l'Aitana; i acostar el lector a la cultura popular en utilitzar un llenguatge ric i particular d'unes contrades valencianes específiques.

El llenguatge que hi utilitza és un exemple d'un discurs pont entre l'oralitat i l'escriptura: locucions, comparacions, frases fetes i refranys amaren el valencià utilitzat per Valor, un valencià farcit d'expressions genuïnes encara vives. Així, els personatges valorians parlen a cau d'orella, treballen a corre-

A Rondalles valencianes. Edicions del Bullent, 1999.

Il·lustració de Francesc Santana per a la rondalla "El castell del sol".

cuïta, caminen a grans camallades; després de treballar, acaben baldats com una soca o com un lluç; també poden agafar un botó, mirar de gaidó o de fit a fit, i parlar amb un filet de veu.

Ell n'era conscient quan afirma: «Els esquemes que recollia no descriuen els paisatges, els personatges no tenien nom. I les vaig fer totalment valencianes».

Així, els personatges de Valor s'uneixen a l'entorn, són coneixedors exactes de la realitat que els envolta. Per això, les muntanyes es transformen en cingles, rambla, serra, foia o cim; els menjars, en torrons de Xixona, carbassat, padou de Castalla, tramussos de la Ribera, figues de Benicarló, taronges de Carcaixent, cacauets de l'horta de València, ensucrades d'Alcoi, torrat d'Elx o només tortells, massapans, llepolies; les plantes, en timó, pebrella, fenoll o ginebre.

Gaudir del llenguatge d'Enric Valor ha estat un dels privilegis de tots aquells que ens hem acostat a la seua obra. No debades, Enric Valor ha crescut entre dues cultures: com a nen de Castalla, ha format part d'una cultura oral en la qual diferents personatges del poble i la família, li contaren les rondalles que formaven part d'una cultura popular compartida; però, alhora, com a persona alfabetitzada, com a intel·lectual, és membre important d'una cultura impresa.

Però, és difícil per a mi parlar de la seua producció literària sense recordar la figura de l'autor, la persona, parlar de les *Rondalles valencianes* sense recordar el caràcter d'Enric Valor. Un home incansable, sempre disposat a visitar els nens i adults dels pobles valencians, a parlar-los del País valencià, de la necessitat de preservar el català, de l'orgull de sentir-se valencià.

En un altre moment, a les poques hores de l'anunci de la seua mort, vaig haver d'escriure un article recordant la seua producció rondallística. Aleshores, igual que ara, descrivia el record de les llargues hores que junt amb Rosa Serrano vam passar en el cotxe recurrent les carreteres del País Valencià que ens duïa a «predicar» a les escoles, biblioteques, ajuntaments i places dels pobles on tanta gent l'esperava.

Ell, amb bromes, amb el somriure de conill que deia Rosa Serrano, bromejava: «En comptes d'escriptor de rondalles, sembla un cantant famós».

El record tan present d'ell, rodejat de nens cridant «Enric!, Enric!», encara ens recorre.

Per això, crec que per a molts valencians, de tot el seu treball, aquell que més hem valorat, que més hem admirat, és el treball de ser un enamorat del seu país. Un ciutadà valencià que s'ha sentit orgullós de ser-ho.

Un exemple diari i incansable, que mostrava en les seues xarrades, rodejat de nens i d'adults, mentre recordava en veu alta les hores que va passar amb dones com Elionor i Isabel Doménec, de Penàguila; Vicenta-Maria Soler Borredà, de Bèlgida; Antònia Bernabeu, Maria Sempere, Toneta Xirivia de Castalla o sa mare, dones que li contaven les rondalles i a través de les quals, com ell explicava, va estimar i conèixer la manera viure i de pensar de la gent valenciana. Sovint després d'una pausa, mirava l'auditori i deia: «El nostre poble és gran».

En definitiva, les *Rondalles valencianes* d'Enric Valor són molt més que un text narratiu, s'han transformat en un «text de culte», un símbol de la volguda recuperació nacional d'alguns valencians.

El passat dissabte, durant la celebració del 25 d'abril, Lluís Llach declarava que pel projecte de Països Catalans, el País Valencià és imprescindible.

Si això és cert, també les rondalles de Valor haurien de ser un símbol per a molts catalans.

Referències bibliogràfiques

LLUCH, Gemma. *De princeses i herois*. València: Generalitat Valenciana, 1988.

LLUCH, Gemma; SALVADOR, Vicent. «Factors sociocognitius en la figura de la Ventafoç: de la tradició secular a les adaptacions actuals del relat», dins *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca) 8-12 de setembre de 1997*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, ps. 507-529.

PRATS, Llorenç. «Sobre el caràcter conservador de la cultura popular», dins Dolors LLOPART, *La cultura popular a debat*. Barcelona: Altafulla, 1985.

Foto: J.V. Rodríguez (Editorial Tandem)

Enric Valor.

Enric Valor, narrador a contrapèl

Vicent Simbor Roig

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

1. Una obra desencaixada

La narrativa d'Enric Valor és sens dubte una de les aportacions valencianes més singulars a la història de la novel·la i el conte catalans contemporanis. M'estic referint al desencaixament estètic respecte als models dominants. I no sols en el circuit literari català general sinó fins i tot en l'estricta, i peculiar, valencià. Valor és ja un home madur, de 42 anys, quan apareix el primer recull de contes, *Narracions de la Foia de Castalla* (1953), i de 49 anys, en traure al carrer la primera novel·la, *L'ambició d'Aleix* (1960). Però encara és més notable constatar que la seua vertadera irrupció com a narrador esdevé en els anys vuitanta, ja en plena vellesa. La següent obra editada, que encapçalarà l'aparició sostinguda de l'autor, és la novel·la *Sense la terra promesa*, publicada l'any 1980, quan comptava ja amb 69 anys.

És clar que no pretenc recórrer a cap mena de determinisme biològic, que obligaria un escriptor a atènyer-se a les seues pautes esteticoliteràries —les de la seua època de formació— i a no ser tan avançat o més que qualsevol altre escriptor més jove. Ni tampoc vull dir que siga un escriptor de vocació tardana, car, ben al contrari, Valor, com tants altres escriptors de temperament, encetà la seua activitat literària des de la més pura infància: als dotze o tretze anys ja havia assajat les primeres provatures literàries, descripcions paisatgístiques i relats curts, i fins i tot també pel mateix temps va començar la redacció de la seua primera novel·la, *El secreto del castillo*, aturada en el tercer capítol.¹ I a les provatures en castellà seguien de seguida les primeres obres en català, com de seguida tindrem

ocasió de veure. Senzillament pretenc constatar el desfasament estètic de la narrativa valoriana, ja des de les primeres obres editades en la postguerra, i, sobretot, en la producció donada a conèixer des de 1980, quan, en contrast amb els no insignificants esforços modernitzadors dels joves narradors valencians, el model valorià xocava frontalment amb la norma —o normes— del moment.

Crec, doncs, que el nostre recorregut a través de la producció narrativa valoriana serà molt més entenedor si l'analitzem en relació amb els contextos en què va nàixer. Agruparem, per tant, les seues obres en tres blocs, el de preguerra, el de postguerra i l'actual, i comprovarem l'existència d'unes característiques bàsiques mantingudes sempre, però també els trets distintius de la narrativa de cada època.

2. La narrativa inicial de preguerra

La frontera literària més clarament marcada en la trajectòria de la producció valoriana és sense dubte la que separa els models de la primera època dels de les dues restants. En aquesta etapa inicial descobrim un escriptor jove, en ple procés d'aprenentatge, que escriu unes obres on traspuja de manera immediata el model de referència. No pot passar desapercebut que l'autor mateix les qualifica de «filles estranyes cosmopolites».² Però recordem-ne, primer, les obres que hi pertanyen i tot seguit assajarem de definir-les.

Deixant de banda aquells precoços tempteigs infantils, la producció és constituïda per les obres següents: els contes *L'aventura de Franz Lietzen*, *L'hereu de L. Brooverson* i *L'experiment de Strolowickz*, tots tres escrits durant la segona meitat dels anys vint,³ i la novel·la *El misteri del Canadià*, ja enllestida el juliol de 1936. L'edició aleshores va resultar tan novel·lesca o més que el contingut. *L'experiment de Strolowickz*, traduït al castellà, va eixir a una revista d'Elx i l'any 1934, de nou restituit el català original, a la revista valenciana *El Camé*; *L'aventura de Franz Lietzen*, també en versió castellana, va aparèixer en una altra revista, de nom oblidat per Valor; i *L'hereu de L. Brooverson* desaparegué en guerra. La novel·la, d'unes dues-centes pàgines, va córrer la mateixa sort —o millor dit, dissort— en iniciar un viatge sense arribada i sense retorn cap a Barcelona el 17 de juliol de 1936.

En resum, de tota aquella producció inicial només ha restat accessible, almenys de moment, el conte *L'experiment de Strolowickz*. I és a través de la seua lectura i de les notícies que l'autor mateix ens dona que podem fer-nos una idea del model seguit en aquests relats. Valor, ja ho hem vist, qualificava els contes de «cosmopolites» i afegia, en referir-se a la novel·la que era «encara de tema cosmopolita, una espècie de *puding* d'amor, aventura i misteri». ⁴ Doncs bé, aquest conte és una recreació personal i força abreujada d'un hipotext de Théophile Gautier, la *nouvelle* o novel·la curta *Avatar*, relat fantàstic clàssic de 1856. En terminologia genettiana ⁵ l'hipertext valorià ha sigut creat mitjançant una «transposició», en què l'argument de l'hipotext gautierà —el transvasament de les ànimes dels dos personatges al cos de l'altre— és ací resolt amb el *happy end* de la plena reintegració dels dos cossos i ànimes, allunyant-se del pregon component misteriós i de la intencionalitat perversa i inquietant del relat original, en què el metge, Balthazar de Cherbonneau, posseeix amb la seua ànima el cos d'Octave de Saville, el qual mor amb el cos i la identitat pública del doctor Cherbonneau. Reduïts els diferents desenllaços a la proposta de Todorov, el relat de Gautier esdevindria una bona mostra del meravellós en la variant de ciència-ficció i el relat de Valor, del simple estrany. ⁶

Què hem d'entendre, doncs, per relats cosmopolites? O, diguem-ho millor, què hi entenia Valor? Acabem de veure com l'únic conte recuperat en els llibres posteriors és una recreació força més breu i estèticament discreta d'un clàssic de la literatura fantàstica. A més a més, sense necessitat d'espigolar per les revistes de preguerra, el lector actual pot disposar fàcilment del conte *Danys mínims sobre coberta*, publicat per primera vegada al recull *Narracions intrascendents* (1982) i datat de 1952, que pot ajudar a entendre l'altra variant d'aquests relats cosmopolites. Sí, ja sé que no tenim per què desmentir l'autor i canviar-ne la data d'escriptura, sobretot si no comptem amb cap prova. Jo només pretenc que mirem aquest conte com una herència del model utilitzat en l'etapa de preguerra. Bé perquè Valor refà un antic esborrany d'aleshores, bé perquè és una simple pervivència d'aquell model, que encara manté el suficient interès de l'autor.

El conte planteja amb tractament irònic les relacions triangulars —que no passen del conat— entre un matrimoni d'edat desigual, pertanyent a la

noblesa anglesa, i un jove calavera, que assedia la dona, mentre dura la travessia amb transatlàntic. El final, revestit d'ironia, provocarà la desfeta de les il·lusions d'ambdós. El transatlàntic de luxe, els personatges de l'aristocràcia o almenys tan distingits com per a viatjar en la primera classe, els balls dels salons, els jocs... i aquesta temàtica d'*imbroglia* mundà semblen donar-nos la clau d'aquells altres contes inicials definits de cosmopolites. Valor hi recrea una temàtica i unes històries molt *llibresques*, d'inspiració literària, desconectades de la realitat pròxima, ben al contrari del model seguit a partir de la Guerra Civil, llevat, és clar, d'aquesta excepció ara mateix comentada. Sembla que aquesta és la clau de volta: la desconexió de la realitat immediata i autobiogràfica. Per això qualifica igual de cosmopolites, posem per cas, aquella novel·la «espècie de *puding* d'amor, aventura i misteri», que l'aproximació al fantàstic de *L'experiment de Strolovicz*. Era, ben segur, el ressò d'un poderós corrent de la producció literària de consum, adreçada a un públic ampli, que pretenia conquerir amb uns relats ben allunyats de les limitacions de la seua vida quotidiana.

En el moment en què Valor escrivia aquests relats, la narrativa valenciana, que eixia a la llum gairebé de manera exclusiva en forma de relats breus a les pàgines de col·leccions com *Nostra Novel·la* (1930-1931) i *Lletres Valencianes* (1933-1934), seguia, escassíssimes excepcions a part, imperturbablement el model basat en una estructura fulletonesca, embolcallada ocasionalment d'un costumisme epidèrmic, a manera de continuació del model consagrat per les revistes precedents, com ara *El Cuento del Dumenge*, *El Cuento Valencià*, *Rondalles Noves*, *El Cuento del Disapte...* Les excepcions es podien comptar amb els dits i tenen nom propi: Carles Salvador, Francesc Almela i Vives, i, posats a ser generosos, Josep Alcira (pseudònim de Josep Bolea), Enric Navarro-Borràs... Val la pena no oblidar que aleshores el món literari valencià tan sols va produir tres o quatre —ara m'explicaré— relats llargs: *Tomba-Tossals* (1923-1924 per capítols al *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* i en forma de llibre en 1930), de Josep Pascual Tirado; *Ícar o la impotència* (1929), d'Artur Perucho; *Fontrobada* (1932), de Lluís Sales Boli; i *El cavaller del dubte* (1933), de Francesc Carreres i de Calatayud.

Tomba-Tossals és una magnífica mostra, la més reeixida, de l'aposta del nucli castellonenc pels models tradicionals. Recreació de la rondallística i del

llegendari, aglutina les millors virtuts del seu grup, sobretot la magnífica elaboració d'una llengua literària de riquíssim cabal lèxic i barroca sintaxi. Però, és clar, que no tenia res a veure amb els models narratius de ficció capdavanters del moment. *Fontrobada* és una novel·la curta que s'adiu perfectament amb el model dominant en les revistes valencianes, ara mateix descrit: típica estructura fulletonesca melodramàtica, damunt la qual s'afegeixen diverses escenes costumistes, amb l'habitual reivindicació ideològicament conservadora del camp idealitzat sobre la innovadora i despersonalitzadora ciutat. *El cavaller del dubte* és una novel·la a cavall entre el model de la novel·la psicològica i el de la novel·la d'idees, amb un pes més determinant del component ideològic. Però aquest no supera unes ensopides elocubracions amarades de rància pretensió aristocràtica. I *Ícar o la impotència*? Per això parlava de tres o quatre relats llargs, car en realitat, tot i ser publicada a València, l'autor, igual que Jesús Ernest Martínez Ferrando, que també publica aleshores la novel·la *Una dona s'atura en el camí* (1935), vivia i escrivia a Barcelona, en el món literari de la qual se l'ha d'incloure. En tot cas *Ícar o la impotència* és un maldestre còctel de fulletó, component ideològic i ambient cosmopolita (París), que molt bé podria passar també per una mostra més d'aquella literatura «cosmopolita» de què parlava Enric Valor.

Què hi aportava, doncs, la narrativa de Valor? Des del punt de vista estètic l'únic conte conegut pot ser situat sense desentonar dins el grup més salvable de la narrativa curta valenciana del període, que oferia la seua cara més innovadora i atractiva en la novel·leta curta de filiació avantguardista *L'Auca de les Oques* (1934), de Carles Salvador. La novel·la, a desgrat de les no exagerades expectatives que les paraules de l'autor ens permeten, si més no hauria augmentat en un 50% la producció de novel·la valenciana almenys d'extensió homologable (o el 33%, si incloïem *Ícar o la impotència*), mèrit no genys menyspreable.

3. La narrativa de postguerra

Durant el període comprès entre 1939 i 1972 Enric Valor, molt més ocupat en la recreació de les rondalles i de les obres gramaticals, dona a conèi-

xer només un llibre de contes i una novel·la. El primer és el recull *Narracions de la Foia de Castalla* (Barcelona, Barcino, 1953) i la segona, *L'ambició d'Aleix* (València, Vives Mora, 1960).

Ara bé, si teníem en compte la data de creació i no sols d'edició, hauríem d'incloure-hi també el llibre de contes *Narracions intrascendents*, inclòs al volum tercer de les *Obres Literàries Completes* (València, Fernando Torres, 1988) i la novel·la curta *La idea de l'emigrant*, inclosa dins aquest mateix volum.

En total, doncs, ens trobem davant 7 contes, una novel·la curta i una novel·la. Tanmateix cal precisar encara un poc més la xifra dels contes. El llibre *Narracions de la Foia de Castalla* inclou una mena d'introducció a manera de retrat físic de la Foia de Castalla, el marc geogràfic on transcorren les històries dels contes i que pròpiament no podem considerar un conte, i la *Llegenda del Palleter*, en realitat una rondalla, que, com a tal, passaria a formar part del volum segon de les *Obres Literàries Completes* (València, Gorg, 1976). I el llibre *Narracions intrascendents* era compost per només 3 contes, entre els quals hi havia el primerenc i ja conegut *L'experiment de Strolowickz*. En resum, la producció contística del període es resumeix en 5 contes inèdits i escrits aleshores: *Contalles de la boira*, *L'amic fidel* i *Contalla d'un orat*, del llibre *Narracions de la Foia de Castalla* i redactats poc abans de l'edició l'any 1953; i *Danys mínims sobre coberta*, datat l'any 1952, com ja sabem, i *Viatge de Nadal*, redactat com a molt tard l'any 1962, en què es va donar a conèixer al diari de València *Jornada*, ambdós del segon recull esmentat.

L'ambició d'Aleix, segons confessió de l'autor, començà a ser treballada l'any 1942. El 1948 era acabada i el 1950 en llegia un capítol o dos als tertulians de casa de Miquel Adlert. Finalment, després dels usuals entrebancs amb la censura, veié la llum pública deu anys més tard, el 1960. En la segona edició, dins el volum tercer de l'*Obra Literària Completa*, ja esmentat, de l'any 1982, és restablert el text original prohibit per la censura i l'any 1995 l'editorial Tàndem en publica la setena edició, que en realitat aporta una reformulació pregonada del text, que comporta la reescritura en primera persona en lloc de la tercera original. *La idea de l'emigrant*, segons que ens confessa també l'autor, té l'origen en un conte escrit al voltant de la meitat dels anys seixanta, pel que podem deduir-hi,⁷ a partir del qual, mentre picaven el volum ter-

cer de l'*Obra Literària Completa*, va enllestir aquesta novel·la curta acabada el juny de 1980.

Tota aquesta narrativa de postguerra ressenyada manté uns forts lligams interns esteticoliteraris alhora que contrasta frontalment amb l'obra anterior, la que hem analitzat en la preguerra. L'afany cosmopolita i mundà de les històries ha deixat pas a l'arrelament en el món propi de l'escriptor, les terres valencianes, sobretot les *seues*, les de la part meridional del País Valencià, els seus habitants i els seus conflictes. Vaja, dit clar i ras, l'aposta pel realisme. Vicent Escrivà apunta un parell de bones raons que poden ajudar a explicar aquest canvi de l'escriptor d'abans i després de la Guerra Civil: el treball de recollida de rondalles i la vivència de les duríssimes condicions de vida en les ciutats de la postguerra. Gràcies a la primera «Valor descobria allò que ha estat descrit com «l'agre de la terra», l'arrelament al lloc de les primeres experiències, el propi terror. És a dir: l'única manera d'esdevenir universal». Per mitjà de la segona retornava la mirada a la suposada abundància i senzilla felicitat del món rural, i «aquesta perspectiva comportava a l'ensem la recuperació del món de la infantesa, de l'ecologia, d'un temps suposadament feliç i allunyat».⁸

De fet Valor mateix es confessa realista en l'entrevista ja citada adés: «Com a escriptor realista —o neorealista—, en alguna cosa ens havíem de semblar [Balzac i ell]. A mi, em va impressionar més Flaubert, més que Balzac, perquè de molt xicó vaig llegir *Madame Bovary*»⁹. I en referir-se a les seues novel·les no s'ha estat de definir-les de realistes, com ara *La idea de l'emigrant*, seguidora «d'un realisme despullat».¹⁰ I, és clar, els estudiosos de la narrativa valoriana no han deixat de remarcar el model realista com a bàsic de la seua obra.

Ara bé, definir Valor com un narrador realista, tot i ser veritat, no és més que la primera passa i ens obliga a un major afinament si volem arribar a entendre la seua obra. Així Josep Iborra defensava les afinitats d'una novel·la com *Sense la terra promesa* amb el realisme rus, bé que en versió «mediterrània».¹¹ I Joan Oleza s'hi reafirmava en assenyalar l'acostament a la «novel·lística russa hereva de Gogol, i fins i tot a un cert sector de la novel·la soviètica actual, molt en especial el representat per Xolokhov i el seu *Don plàcid*».¹² I l'autor mateix corrobora la influència gogoliana («li vaig llegir les

obres completes ja fa moltíssims anys i em va agradar força»), però no la de Xolokhov, que no havia llegit quan va escriure *Sense la terra promesa*.¹³

També hom ha cridat l'atenció sobre la incorporació del determinisme naturalista. Vicent Escrivà ha remarcat la influència del medi i de l'herència biològica constatable en major o menor grau en el tractament d'alguns personatges de les primeres novel·les per a desaparèixer en les dues últimes (*Temps de batuda* i *Enllà de l'horitzó*).¹⁴ En efecte, una vegada més l'autor ha corroborat públicament l'opinió dels estudiosos de la seua obra, alhora que insistia en una adhesió matisada: «determinisme, en el qual jo crec, en el fons, bastant, però no del tot». I afegia tot seguit: «el que passa amb el naturalisme és que Zola i els seus seguidors l'exageraven i quasi negaven la voluntat humana. Pot ser un conjunt del caràcter més l'educació que hem rebut més els nostres objectius, i hi ha las [*sic*] nostra força de voluntat, també és determinisme».¹⁵ I, si recorrem, a la seua obra, encara podem descobrir a *Sense la terra promesa* aquesta influència constatable del determinisme zolià. Pensem en la caracterització d'alguns personatges, com ara, per citar un parell d'exemples, Maria-Júlia Mauri, de personalitat arrauxada heretada dels seus progenitors, segons explica el jutge Gregori Monfort (i encara li trobe una tendència als impulsos arravatats característics de la combinació biològica Mauri i de Rocafort. Però ha canviat molt)¹⁶ o Joan Monlió *Garibaldi*, hereu del caràcter paternal depressiu, relació peculiar amb la gent i preocupacions filantròpiques, bé que sense arribar al grau d'instabilitat mental del seu pare («En la formació de *Garibaldi*, és clar, tot açò havia pesat molt, i altres esdeveniments i peripècies familiars encara més; però sempre fou més moderat, més suau i fins i tot més assenyat que el seu pare, cosa no gens difícil com se'n pot deduir»¹⁷). O, encara, recordem l'explicació de nou del jutge Monfort —una mena d'adaptació valoriana del personatge—pretext zolià: un observador, un especialista o un tècnic encarregat d'assumir els retrats i les descripcions¹⁸—sobre el caràcter d'Albert Mauri de Rocafort: «En una altra família, en un altre temps o país o circumstància, en un medi social diferent, en fi, en què hagués vingut al món, essent tal com era essencialment home d'acció, que no ho semblava influït d'uns hàbits d'indolència, ben bé podria haver estat un descobridor, o un polític de gran audàcia, o un apòstol de les masses...»¹⁹

Crec que, amb les opinions adduïdes, d'estudiosos i de l'autor mateix, podem anar fent-nos una idea justa del que significa, literàriament, la proposta d'Enric Valor. És, en efecte, una narrativa que s'ajusta a un model que, d'acord amb els pressupòsits bàsics adoptats, haurem de qualificar de tradicional. Una obra que descansa sobre uns pilars esteticoliteraris assentats en el model del relat realista i naturalista. Un Valor amb els ulls més girats cap al segle passat que no al seu present literari. Però no podem oblidar que els anys no passen en va. Valor *ja* no podia ser un escriptor realista, vull dir genuïnament realista, igual que no podia ser plenament naturalista. I acabem de veure com ell mateix té bona cura de marcar les diferències amb el naturalisme, diguem-ne, pur zolià.

Però, a més a més, hi ha una altra dificultat. De quin realisme parlem? Les referències a Gogol, acceptades per l'autor, són una bona pista, però només això: un punt de partida per a intentar d'endinsar-nos a través del model estructural bàsic del relat valorià, car per sota de les plausibles semblances en la conformació de l'espai rural i la configuració dels personatges que l'habiten, els pagesos, marcats pel pes de la tradició i els conflictes socials, sobretot originats al voltant de la possessió de la terra, i les semblances en el tractament caracteriològic d'algun personatge concret, hi ha l'opció pel model de relat, pel tipus de composició característic del realisme. Valor accepta la influència russa, però també, per posar un altre exemple, la de Flaubert, com adés hem vist. I sobre aquest canemàs realista després operen tot un seguit de referències, cadascuna d'aquestes més o menys perceptible segons l'obra. No oblidem, per exemple, que Joan Oleza també recorre a la referència a José María de Pereda per a explicar el model narratiu valorià: un Valor descrit com una mena de Pereda ideològicament progressista.²⁰ No és involuntària la correcció apressada que Valor mateix fa en aquell fragment citat de l'entrevista quan, després d'acceptar l'adscripció al realisme, tot seguit afegia un «o neorealista», que em sembla palesar ben clarament la consciència de voler evitar-ne una filiació massa directa, com marcant la necessària distància.

Però aquesta certa ambigüitat de la tipologia del seu realisme, dels variats punts de referència adduïts, no és tampoc una peculiaritat valoriana. Dit d'una altra manera, el realisme literari és en realitat *diversos* realismes. Perquè *quin* és el realisme? El model de relat seguit per Sthendal, o per Balzac,

o per Maupassant, o per Champfleury, o per Flaubert, o per Gogol, o per Turgueniev...? O més encara, Flaubert, per exemple, ni tan sols va acceptar de ser inclòs en cap escola, ni la realista ni la naturalista. I no es privava de proclamar, per a sorpresa dels realistes, que «faire vrai ne me paraît pas être la première condition de l'art. Viser au beau est le principal».²¹ Al capdavant només ens queda la possibilitat de recórrer a una característica essencial aglutinant: l'objectiu, que almenys la majoria signarien, d'assolir un retrat fidel, verídic, de la realitat.

Per això, com afirma Henri Mitterand, el realisme «clàssic» es caracteritza primer de tot per una atenció de principi al psiquisme (tractament realista dels sentiments, dels caràcters, de la normalitat i de l'anormalitat psíquiques), a les estructures econòmiques, socials i institucionals i al funcionament de la societat i, amb atreviment progressiu, al cos i a les seues pulsions. D'ací els mètodes de treball utilitzats, que transformen la gènesi de l'obra en una exploració, en una recerca del document i del saber. El mètode de l'investigador i la invenció narrativa hi són consubstancials.²²

Podríem, doncs, descriure un codi de narració realista d'acord amb una elaboració determinada d'algun dels seus components. Pel que fa al nivell de la història, l'univers diegètic o marc espaciotemporal rep una cura especial, car la història del relat s'ha d'allotjar en una època i un lloc o medi descrits amb minuciositat (les famoses descripcions, exhaustives, amb afany notarial); i els personatges, per tal de revestir-se de representativitat i versemblança són decisivament units a aquestes coordenades espaciotemporals i, en conseqüència, als condicionaments socials i polítics. Del nivell del discurs o relat, destaca l'intent de reduir el narrador a una pura funció narrativa, a una veu narrativa objectiva, desprovist de l'abús de les digressions ideològiques tan usuals en el narrador tradicional.

En resum, la finalitat és construir un model de relat al més idoni possible per a ajudar a assolir l'objectiu d'actuar com a cronista imparcial de la realitat. O, contemplat des d'una altra perspectiva, s'autoexigeix la renúncia de les visions subjectives, vull dir voluntàriament subjectives, en què, com recorda Bafaro, la imaginació trairia, per un *parti-pris* d'idealització, la realitat dels homes i de les coses tal com és percebuda pels escriptors ara i ací.²³

Precisament aquesta idealització de la realitat, que n'impedeix la crònica fidel, com sembla que s'imposa el realisme, és una bona pedra de toc per a calibrar l'abast real del model realista en la narrativa valoriana. La producció d'aquest període de postguerra apareix dividida en dos blocs de pretensions i models literaris força diferenciats: els contes, d'una banda, i la novel·la i la novel·la curta, de l'altra. Els primers, menys atractius estèticament, són creats al marge del model realista, mentre que les altres dues han nascut dins els paràmetres d'aquest model.

Dels cinc contes escrits a l'època ja coneixem les característiques de *Danys mínims sobre coberta*, que ens el feia acostar a aquell relat cosmopolita de la preguerra. I, dels altres quatre restants, no n'hi ha cap que s'ajuste al model realista²⁴ que coetàniament adoptava en les novel·les. *Contalles de la boira* és en realitat, més que no un conte, dos contes autònoms relatats per un narrador intradiegètic heterodiegètic, Pere el masover: l'un, costumista, sobre l'oncle Paella, personatge carregat de «bafaneria», adequadament castigat a la fi; l'altre, romàntic i costumista, sobre la vida d'Adrià, el pastor. El narrador primer o extradiegètic no té més paper que presentar el narrador segon. *L'amic fidel* és un conte que podríem definir com a infantil. I *Contalla d'un orat* i *Viatge de Nadal* introdueixen el fantàstic. Són relats molt influïts i contagiats per la tasca coetània de replega i reescritura de les rondalles: l'element màgic, misteriós, el prisma romànticocostumista i les entremaliadures dels xiquets li serveixen ara per a elaborar unes històries molt pròximes de les rondalles escoltades.

L'ambició d'Aleix i *La idea de l'emigrant* ens posen en contacte per primera vegada amb el Valor novel·lista i l'anunciat seguiment del realisme. Ambdues obres comparteixen una característica que ens permetrà diferenciar-les de les tres últimes: l'heroi individual, que converteix l'obra en l'anàlisi dels conflictes del protagonista amb el medi, enfront del protagonista col·lectiu, uns nuclis familiars seguits a través del temps, que fan que aquestes tres grosses novel·les es relacionen amb allò que la crítica francesa anomena *roman-fleuve*. Aquest canvi n'arrossega d'altres, que ja tindrem ocasió de tractar més avant, en l'anàlisi de la producció del tercer període.

Per ara ens centrarem en les dues primeres. *L'ambició d'Aleix* es presenta com la recreació de les vicissituds internes o psicològiques del protago-

nista en relació amb els condicionants de la societat que l'envolta. Ara bé, cal afegir que no acaba de respondre a les expectatives estrictament realistes de fer de l'obra «une tranche de vie», objectiva i verídica. Hi ha pel mig la intrusió d'un idealisme —aquell *parti-pris* de subjectivisme idealista, de què adés parlàvem— que ho dificulta. Una concepció del món idealista molt difícil d'ajustar a les exigències del realisme, car, com advertia Oleza, «l'idealisme tendeix a esponjar i estovar la matèria realista amerant-la de bons sentiments, vagues aspiracions a la virtut i, sobretot, coartades (justificacions) ideologistes als fets argumentals».²⁵ És, de nou en paraules d'Oleza, la pugna irresolta entre novel·la («avanç de l'acció, plantejament de conflictes, individualització dels personatges...») i ègloga («paisatgisme a ultrança, gust per les escenes costumistes, dramatització dels conflictes, tipificació dels personatges...»)²⁶ Enric Valor mateix em va confirmar que, arran de la lectura d'una mena de manifest francès contra el «lletgisme» («tremendisme» en dirien els col·legues espanyols coetanis), que li passà a signar Miquel Adlert, decidí escriure una novel·la de reacció contra aquell corrent que veia com a enderiàt a donar una visió morbosa de la part negra de la societat. Aquesta confessió, d'una banda, ens confirma l'allunyament de *L'ambició d'Aleix* de la norma aleshores dominant almenys entre el sector progressista, el realisme social; i de l'altra, mostra les dificultats que plantejava l'acord d'aquest objectiu amb els pressupòsits del realisme «clàssic».

Aquest idealisme condiona no sols la visió del món sinó també la concepció del protagonista. Aleix és el resultat de la projecció ideològica de l'autor: la reivindicació de la síntesi de naturalesa i cultura. La cultura no pot ser benèfica sense saber integrar la bellesa primigènia de la naturalesa, però, al seu torn, la naturalesa no pot ser vertaderament entesa sense l'ajut de la sensibilitat espiritual de la cultura. Aquest plantejament recorre invariable tota la trajectòria literària de Valor, des d'ara fins a l'última novel·la. Crec interessant recordar, a tall d'exemple, un breu fragment del conte *Viatge de Nadal*, on, també fora de les novel·les, aquest dualisme valorià resta ben explícit:

Sí: caminaven en silenci. Així i tot, no guaitaven aquell pic gegantí, àrid i misteriós com una muntanya bíblica, que se'ls acostava per mà dreta —el Puigcampana—; no veien aquells fondals que s'obrien als seus peus en els revolts impressionants de la pujada: petits jardins de les Hespèrides on relluïa

el groc sorprenent de les llimes; ni el falcó reial que planava en la calma del matí sobre les rambles pedregoses i desertes. No, no: aquella natura plena d'alegria i de bel·leses humils i grandioses, no era per al seus esperits simples d'artesans xocolaters i carreters incultes; era només per als seus cossos rudes, que en formaven part com els ocells, les plantes...²⁷

És la síntesi de la muntanya i el llibre, com molt bé conclou Oleza. Cal afegir que la confiança en la força de la cultura, punt neuràlgic de la seua ideologia, ens retorna una vegada més, en paraules del mateix estudiós, a aquell Enric Valor amb els ulls girats cap al segle XIX i ens el mostra hereu «del millor de la filosofia espanyola del XIX —els krausistes i la Institución Libre de Enseñanza».²⁸

Aquest joc dual natura-cultura, muntanya-ciutat, es decanta en *L'ambició d'Aleix* del costat de la muntanya. Aquesta esdevé el lloc paradisiac, refugi contra l'anihilament de la part negativa de la ciutat. L'íntima unió d'Aleix amb la muntanya serà l'antídote contra el *mal de ciutat*. En canvi en *La idea de l'emigrant*, com ha observat Joaquim Espinós, es reinvertirà l'ordre i la ciutat, centre de civilització, serà presentada positivament, mentre que la muntanya representarà l'àmbit cruel, brutal, incivilitzat. El pas en la valoració de la natura va acompanyat, i ajudat, pel canvi dels observadors: el senyoret Aleix, podia delitar-se en la contemplació beatífica de la muntanya; els pagesos de *La idea de l'emigrant* (Vicent, Basília, Bernat) hi veuen —i pateixen— sobretot la duresa d'un medi hostil per a la supervivència.²⁹

La idea de l'emigrant, a més a més d'establir el just contrapunt a *L'ambició d'Aleix* en la dialèctica natura-cultura, tal com acabem de veure, significa també la major concreció en el món ficcional valorià de la reivindicació a ultrança de la cultura. L'obra es pot entendre com una mena d'*exemplum* explicatiu del poder de la cultura, capaç de transformar Àngel, un xiquet iniciat en el treball de pagés, en un llicenciat universitari, fi i distingit.

És també, com ha vist Escrivà, l'obra en què les relacions amb el naturalisme emergeixen amb més claredat. La influència del medi i l'herència biològica condicionen d'una manera més decisiva el caràcter dels personatges centrals.³⁰

En el nivell del discurs cal destacar l'ús, en ambdues novel·les, d'un narrador omniscient en tercera persona o narrador extradiegètic heterodiegè-

tic amb focalització zero. És el tradicional narrador-déu dotat de totes les prerrogatives i capaç d'assumir tot el ventall de funcions extranarratives, començant per la ideològica. Un filtre omnipresent entre el lector i el món diegètic. Hem entrat en el punt de la teoria narratològica que més ha atret l'interès de Valor. En les seues reflexions ocupa un lloc de privilegi la problemàtica del narrador, o, per a dir-ho en termes més actuals, de l'aparell transmissor de la informació, és a dir, de la veu narrativa i de la focalització.

Tanmateix Valor no és gaire minuciós ni extens. El seu planteig ve a limitar-se a la reivindicació del narrador en primera persona, vist com a més adequat per a oferir de manera més viva el material de ficció i augmentar la complicitat del lector. O com ell mateix deia: «la primera persona permetria al lector sentir més bategants els fets, els quals així se li presentarien en *status nascens* i es desenvoluparien com davant els seus ulls tot involucrant-lo en una mena de complicitat de descodificador...!»³¹ Però aquesta explicació teòrica de la seua opció pel narrador en primera persona, a més a més de succinta, no està exempta de problemes, fruit —em sembla— de la no distinció entre veu i focalització.

El recurs clau per a presentar els fets «més bategants» no és tant la veu com la focalització i el temps de la narració. La primera persona, que sol anar acompanyada de la focalització interna, el que produeix és un filtre subjectiu, vull dir, *necessàriament* subjectiu de la informació, car tota ha d'arribar al lector a través de la consciència del personatge-narrador. És cert, per tant, que el lector ha d'augmentar la tasca descodificadora per tal de fer-se la seua pròpia composició dels fets contats des de la perspectiva d'un personatge, amb la imprescindible dosi, major o menor, de visió interessadament esbiaixada. Però la mateixa labor descodificadora o més encara exigeix la tercera persona amb focalització externa, en què el lector ha d'interpretar una informació absolutament *objectiva*, austera, lliure de cap mena de comentari orientador, interessadament orientador, de cap veu narrativa. Assegura, doncs, la *imparcialitat* —sempre dins les convencions del relat— del narrador i ofereix majors garanties de neutralitat informativa de cara al lector. I, en segon lloc, el narrador en primera persona no garanteix la transmissió dels fets en *status nascens*, sinó sobretot la narració simultània, car la narració en passat, siga en la persona que siga, ja dóna els fets obligatòriament com a ocorreguts i finits.

L'autèntic motiu del pas de la tercera a la primera persona ens el confessa ell mateix unes línies més amunt del paràgraf citat, quan assegurava que «al capdavall vaig arribar a sentir i pensar allò que he citat més amunt de Henry James, que deia que cada vegada estava menys satisfet de narrar amb la seua pròpia veu».³² Confessió substancial, i no sé si conscient del tot, en què Valor sembla que està reconeixent-nos que aquell narrador-deu omniscient dels seus relats era ell mateix i que, en conseqüència, és a ell a qui haurem d'imputar el cos ideològic defensat pel narrador. Res no impedeix a l'autor difondre la seua ideologia a través del personatge-narrador, però és cert que aleshores queda molt més exposada al judici del lector que no si és el narrador heterodiegètic o en tercera persona l'encarregat de difondre-la. Podríem dir que la història de la novel·la es podria resumir en certa manera en aquest esforç per anar limitant el poder del narrador i reduint-lo a l'estricta funció narrativa.

Però Enric Valor fins i tot al final de la seua trajectòria literària no deixa de donar proves de la devoció per aquest narrador omniscient, deixant-nos dubtes sobre fins a quin punt la substitució d'aquest pel narrador homodiegètic o en primera persona era plenament assumida o en gran part fruit de l'esforç de *modernitzar-se*. Encara en la *lectio* de 1993, d'on hem extret els fragments anteriors sobre el narrador en tercera i en primera persona, advertia —anava a dir que deixava escapar— que «trobe que els afeccionats al gaudi de llegir històries de ficció no solen oposar-se a la tècnica omniscient: la troben ben útil i natural».³³ I en el moment d'escriure l'últim llibre, el recull de contes *Un fonamentalista del Vinalopó i altres contarelles*, publicat l'any 1996 i amb l'advertència en el pròleg que són «de molt recent creació»³⁴ retornava al narrador omniscient en tercera persona dels inicis.

El seu model de relat, com ja hem dit, és tradicional, directament dependent del realisme «clàssic», i ell, de fet, com un poc més avall veurem, mai no va sintonitzar amb els models més innovadors. En un moment de l'entrevista amb Tomàs Llopis no té cap inconvenient de declarar: «Conec totes les tècniques perquè les he estudiades a fons i no m'agrada el *nouveau roman*».³⁵ Ni el *nouveau roman*, ni molts d'altres, podríem afegir.

Sense la terra promesa, la primera novel·la de la trilogia, que analitzarem en el punt següent, ens facilita un magnífic exemple de la lluita entre un

determinat model de novel·la i una concreta opció tècnica. Primer intenta l'ús del narrador en segona persona, tal com l'havia après en *La modification*, de Michel Butor, sense èxit, i després assaja la primera persona, amb idèntic resultat. No té més remei que recórrer al narrador en tercera persona, després d'haver constatat que la novel·la és un tot i que una determinada concepció de la història del relat comporta un determinat tractament de l'acte narratiu i del discurs o relat. I un univers diegètic habitat per 150 personatges resulta molt més fàcil de fer-lo rutllar si hom disposa del narrador extradiegètic heterodiegètic o en tercera persona amb focalització zero. Heus-ne ací el record de l'experiència amb les seues pròpies paraules: «Jo sabia que hi havien d'eixir cent cinquanta persones, entre personatges importants i secundaris, persones que apareixen i desapareixen, i em vaig fer un fitxer per a diàlegs, per a revisar què havia dit cadascú, per a ser sempre conseqüent. Era necessària la tercera persona, sobretot per l'amplitud de l'angle de visió».³⁶

Dels 5 contes escrits en aquest període, els 3 del llibre *Narracions de la Foia de Castalla* són regits per un narrador en primera persona (*Contalles de la boira*, *L'amic fidel* i *Contalla d'un orat*), mentre que els 2 de *Narracions intrascendents* (*Dany's mínims sobre coberta* i *Viatge de Nadal*), pel narrador en tercera persona. Per què recorre Valor a aquest narrador en primera persona que després cercarà amb tant d'esforç de reintroduir a les seues novel·les? Potser perquè el reduït món diegètic del conte no li exigia un narrador amb les mans lliures com l'omniscient de les primeres novel·les. En tot cas dels 3 contes amb narrador en primera persona, 2 són de narrador homodiegètic testimoni i per tant més acostats al narrador en tercera persona, car la funció de veu narrativa hi és més important que la d'actors de la història contada. L'únic conte rescatat del trasbals de la Guerra Civil, *L'experiment de Strolowicz*, sembla predestinat a no resoldre la qüestió sobre les preferències inicials de l'autor, car és conduït per un narrador omniscient en tercera persona, fins que després d'una el·lipsi marcada tipogràficament per tres asteriscs, apareix un breu relat d'unes poques línies en què un narrador homodiegètic testimoni escolta el final absolut de la història de llavis del protagonista, el Baró de Boirtièrres. En realitat hi ha dos relats successius, perquè el primer narrador, omniscient, és incompatible amb el narrador en primera persona del final. Un joc del discurs, perfectament ajustat al to lúdic de la

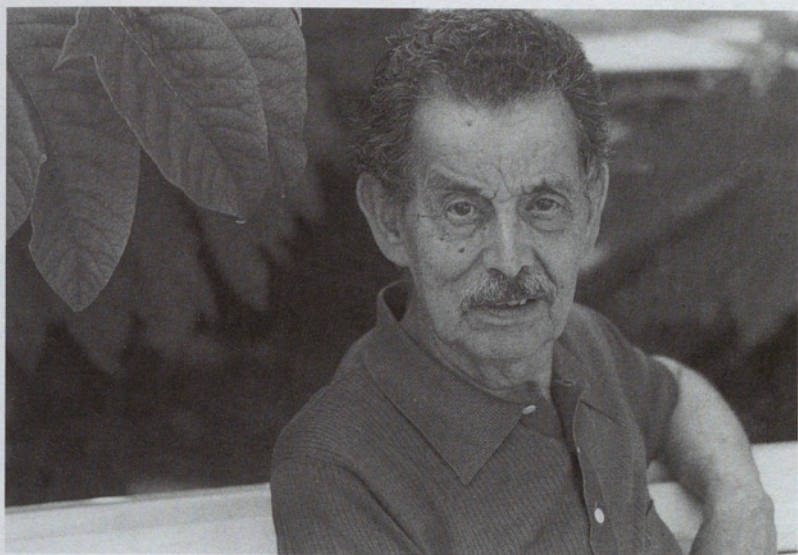

Foto: Editorial Tandem

"Jo amb cara de magrenetes agres"

història, que tal vegada hauríem de qualificar de metalepsi narrativa, en el sentit que proposa Genette.³⁷

La narrativa escrita per Valor durant aquest període, tradicional i decisivament marcada per les influències de la rondallística, en els contes, i del realisme que hem anomenat «clàssic» o vuitcentista, en les novel·les, entra en relació amb el conjunt de contes i de novel·les que integren el món literari valencià de postguerra, que és, d'una banda, molt autàrquic respecte al circuit literari català global, i, de l'altra, molt tradicional en els models adoptats.

Durant el període apareixen un parell de novel·les curtes i 9 novel·les, inclosa *L'ambició d'Aleix*. Una aproximació als models seguits ens donaria la següent radiografia: la revitalització del model fulletonesc (*Entre el cel i la terra*, 1956, i *Una dona com una altra*, 1961, de Beatriu Civera; *Vides planes*, 1962, i *L'últim serv*, 1965, de Maria Ibars; i la novel·la curta *Lina Morell. Un cas apassionant*, de Jordi Valor, 1964); l'acostament al realisme vuitcentista (*Els horts*, 1972, de Martí Domínguez, més la ja comentada de Valor —i *La idea de l'emigrant* caldria incloure-la-hi en cas d'haver sigut publicada en el moment de la redacció—); la novel·la religiosa (la novel·la curta *El salze a la sendera*, 1953, i *I la pau*, 1953, de Miquel Adlert); i l'aproximació al realisme social (*La dona forta*, 1967, de Maria Beneyto). Com veiem, la majoria s'adhereixen a uns models tradicionals, on també cal incloure el parell d'obres de Miquel Adlert, que més que no relacionades amb el model europeu de novel·la catòlica, a la manera, per exemple, de Georges Bernanos, escriu un *exemplum* per a adoctrinar el bon cristià (*I la pau*) i una novel·leta pretesament poètica, espiritual, de romanticisme mel·líflu, ambdues amb un discurs tècnicament tradicional, governat per un narrador-déu omniscient. Només *La dona forta* s'acosta a un dels models avançats de l'època: el realisme social. Però no passa d'intent frustrat, car per culpa de la censura o per dificultats de l'autora, l'obra no arriba a reeixir i s'acosta al tractament melodramàtic.

La novetat i la sintonia literària, una vegada més, era aportada pel conte. És cert que la gran major part de la producció contística del període, començant pels títols apareguts a la revista *Nostres Faulelles* (1961-1966), seguia apostant pel costumisme, la recreació rondallística o fins i tot etnogràfica, o per aquelles criatures híbrides basades en el model fulletonesc, però és també en alguns conreadors del gènere on descobrim una clara obertura als

corrents literaris en voga aleshores. M'estic referint a l'existencialisme, que bé per mitjà de la lectura directa de les obres representatives, bé per un contagi indirecte, informa l'obra d'alguns dels escriptors més atractius del període, com és el cas de Francesc Codonyer, Bernat Garcia Aparici i, sobretot, Josep Iborra, amb el recull *Paràboles i prou* (1955), i els contes *L'escarabat*, *Gabriel Marcel i jo* (1957), *El va mirar fixament* (1958) i *Divorci de les mans* (1959), on la influència del corrent existencialista es barreja, especialment en els dos últims contes, amb la recepció de la gimnàstica tècnica difosa pels relats de Joyce, Huxley o els narradors nord-americans de la «generació perduda».³⁸

Valor durant aquest període sintonitzava amb el model dominant del període, la qual cosa significa que aportava una producció de factura tradicional, divorciada dels models coetanis d'avançada, molts d'aquests seguits per alguns narradors de contes, com ara mateix hem comentat. Ni el realisme social o històric, ni l'existencialisme, ni el *nouveau roman*, ni les propostes dels grans narradors nord-americans de la «Generació perduda», que ara penetren amb força a Europa, amb el famós objectivisme, l'estructura complexa del relat i l'ús radical del monòleg interior d'origen joycià... cap de totes aquestes dreceres atreia Valor, ni tampoc la immensa major part dels seus col·legues valencians.

4. La narrativa actual

Curiosament el boom del nostre escriptor com a narrador arriba en la dècada dels anys vuitanta, a la vellesa —recordem que compta amb 69 anys l'any 1980, any d'aparició de la primera novel·la del període (i amb 80 quan publica la tercera)—, quan ja era molt reconegut i admirat per la labor gramatical i la recreació rondallística, però molts pocs coneixien de primera mà el fruit de la seua dedicació al conte i a la novel·la. Valor irromp com un torrent, més propi de la força creativa juvenil, amb un seguit d'una novel·la curta i 3 novel·les d'una envergadura absolutament inusual en el món literari valencià (*Sense la terra promesa*, per exemple, passa de les 600 pàgines en l'edició de Tàndem de 1991). Estudiosos i lectors no poden desatendre ja el vessant novel·lístic de Valor, singular per molts conceptes. És ara quan escriu i publi-

ca la trilogia del Cicle de Cassana: *Sense la terra promesa*, començada l'any 1975, acabada el 1977 i editada el 1980 per Prometeo, València; *Temps de batuda*, València, Fernando Torres, 1983; i *Enllà de l'horitzó*, València, Tàndem, 1991. A més a més, com ja sabem, ix ara també la novel·la curta *La idea de l'emigrant*, que nosaltres hem estudiat en el període anterior, el de la seua creació.

L'activitat contística s'aplega en el volum *Un fonamentalista del Vinalopó i altres contarelles* (València, Tàndem, 1996). N'apareix també ara un altre recull, *Narracions perennes* (València, Gregal, 1988), que en realitat no és més que la reedició de 5 contes anteriors (*Contalles de la boira*, *Contalla d'un orat*, *Viatge de Nadal*, *Danys mínims sobre coberta* i *L'experiment de Strolowicz*). La producció global de contes, si prescindim dels contes no recuperats en els aplecs posteriors i d'aquella mena d'introducció geogràfica que era *La Foia de Castalla*, és de 14 (els 6 ja estudiats i els 8 de l'últim llibre).

La trilogia novel·lística es caracteritza per un important tret diferencial respecte a les dues anteriors: la substitució de l'heroi individual pel protagonisme de la col·lectivitat, un poble i uns nuclis familiars, analitzats a través del pas del temps, bé que aquest heroi col·lectiu és més estrictament coral en la primera, mentre que en la segona i en la tercera augmenta l'atenció privilegiada al protagonista Frederic Genovard. En resum: Valor abandona el seguiment de les peripècies d'un individu singular per a escriure la crònica d'una època i d'un poble, el valencià, ni que siga a través de l'atenció especial al protagonista privilegiat, des de la Primera Guerra Mundial fins a l'exili immediat a la desfeta de la Guerra Civil. Ara hi elabora la recreació ficcional d'unes experiències patides o conegudes de primera mà i centrades en les comarques meridionals del País Valencià. Ens trobem davant un model novel·lístic amb punts de contacte amb el que la crítica francesa ha batejat com a *roman-fleuve*.

En opinió de Michel Raimond³⁹ el *roman-fleuve* manté estretes relacions amb el model que els anglesos anomenen *life novel* i amb el *Bildungsroman* alemany. I dins la pròpia tradició francesa caldria evocar els esforços d'un Balzac o d'un Zola, que intenten fer viure un món a través de les pàgines d'una llarga sèrie de novel·les (*La comédie humaine* i els *Rougon-*

Macquart, respectivament). O ja en el segle vint el *Jean-Christophe* (1904-1912), de Romain Rolland, que substitueix el conjunt de novel·les dels dos autors anteriors per una sola novel·la però de diversos volums. Tanmateix l'autèntic *roman-fleuve* es caracteritza per barrejar els destins individuals als esdeveniments de la Història i als problemes de l'època; és a dir, intenta pintar la vida de tota una societat a través d'una abundància de destins individuals.

Claude-Edmonde Magny,⁴⁰ després d'advertir que serà al voltant dels anys trenta quan sorgeixen amb força dins el món literari francès les obres senyeres del *roman-fleuve* intenta marcar-ne la tipologia i diferenciar-la de la veïna *roman-cycle*, en proposta de Thibaudet, com ara la recent esmentada *Jean-Christophe*. En efecte, és en aquest període assenyalat quan n'apareixen les mostres més significatives: *Les Thibault*, de Roger Martin du Gard, en 10 volums (1922-1940); *Chronique des Pasquier*, de Georges Duhamel, en 10 volums (1932-1945); i *Hommes de bonne volonté*, de Jules Romains, en 27 volums (1932-1946). Aquest gegantisme no serà, però, ni una novetat absoluta ni la característica més determinant. Els mons literaris anglès i alemany, per exemple, han donat bones mostres d'obres massives a la fi del segle XIX i inicis del XX. El tret més determinant serà no tant el gegantisme com l'objectiu d'abandonar l'individu singular com a epicentre del món diegètic i substituir-lo per la descripció d'una realitat més àmplia, al més sovint la història d'una família. Però per damunt del seguiment del nucli familiar es tracta de descriure l'estructura mateixa de la realitat; és a dir, de fer, mitjançant la història d'un grup restringit, la d'una societat, i «presque de l'Être», afegia.⁴¹ La intriga es caracteritza per una estructura configurada per diverses intrigues simultànies i interferents, d'igual importància, cap de les quals no pot ser anomenada central. Ni es tracta de juxtaposar un seguit de novel·les independents ni d'escriure una sèrie de volums sobre les peripècies d'un individu singular. La vertadera finalitat és copsar l'evolució d'una societat al llarg del temps.

La trilogia valoriana, d'una banda queda molt lluny del gegantisme del model francès, i, de l'altra, en les dues últimes sobretot —cal insistir en la diferència indicada—, no basteix aquella intriga extremadament complexa, resultat de la barreja de diverses intrigues simultànies, capaç de retratar i de fer avançar alhora tot un poble. Com ja sabem, sobretot les dues últimes

novel·les descansen massa en el seguiment de les vicissituds personals de l'heroi, Frederic Genovard. En realitat la trilogia valoriana adopta un model particular a mig camí del projecte totalitzador de Balzac i Zola, del *roman-cycle* de protagonista privilegiat i del *roman-fleuve*.

Valor no hi ha renunciat, als pressupòsits del realisme, però ara els posa al servei de la crònica d'un període històric i els vehicula a través d'una nova estructura narrativa. A més a més, bé per la maduresa que ha anat adquirint, bé per les necessitats que li imposa la nova estructura, alguns dels aspectes que destacàvem com a menys arrodonits en les novel·les anteriors ara són millorats, com ara la caracterització psicològica i sociològica dels personatges i el filtre excessivament idealitzant. Però en el fons, com advertíem abans, la base ideològica és la mateixa que havíem descobert en les primeres obres. Continua la relació dialèctica natura-muntanya/ cultura-ciutat, com podem comprovar, per exemple, en aquest parell de breus fragments de l'última novel·la:

de la vida de la ciutat, tan diferent del medi on ella s'havia criat i vivia...; del mite de la vida urbana i de la seua realitat útil, important, encara que no màgica i excel·lent sobre totes les altres manifestacions de la nostra civilització mediterrània.

.....

però el meu cor em deia que aquella muntanyesa en sospitava quelcom i se n'alegrava, potser com un petit triomf de la muntanya sobre la ciutat.⁴²

Fins i tot emergeix ocasionalment aquell idealisme primerenc amb què s'acostava a la vida muntanyenca, com ara en aquest fragment, en què fins i tot aquest filtre subjectiu i idealista és reconegut amb una certa recança pel narrador mateix:

el [món] d'Irene, heretat de David, el d'aquella noia que vaig batejar amb el nom que li creia més apropiat de «flor de neu» de les muntanyes meridionals, flor incontaminada de sofisticacions ciutadanes: un món antic i per a mi nou i emocionant i d'uns refinaments diferents que també són dignes d'estima i consideració. Pot ser que jo sofrís llavors un subjectivisme i un idealisme excessius, però no creia que Irene estigués mancada de tota educació. La seua, com la de la seua família, era simplement diferent, la que mil·lenàriament, quasi sempre per transmissió oral, s'havia estès des de la Roma imperial dels

cèsars fins a les cotes orientals peninsulars. David i Tilda, com deia la nostra mare, eren algú. [...] els del tracte cortès una cortesia pròpia i moltes vegades de regles estrictes i fins enfarfegoses, ben altre que el modern i simplificat per la presa de la capital.

Irene era senzilla, instintiva, deliciosament instintiva, però no rústica –amb el sentit que aquest qualificatiu s'usa per als camperols rics i despreocupats de les baixures riques–. Rústica, en el noble sentit llatí, però no rústega –en romànic–.⁴³

El mateix idealisme que, a pesar de l'esmentat rebaixament, condicio-na massa el retrat interior d'algun personatge, com, per exemple, i sobretot, Irene, la jove muntanyesa, aïllada pràcticament tota la vida al mas, gairebé analfabeta, sense idees ni opinions sobre els fets revolucionaris pels quals tra- vessaven, però capaç, com acabem de llegir, de posseir una gràcia i un saber estar tan naturals i espontanis que el protagonista –marxista i actiu militant d'esquerres– en resta instantàniament tan enamorat des del primer moment que la veu que ha d'acabar prometenent-s'hi en matrimoni.

Adés comentàvem l'esforç de Valor en la renovació del narrador en el sentit de preferir el narrador en primera persona sobre el narrador omniscient en tercera. Una evolució que es tradueix en la introducció a *Sense la terra promesa* d'aquest narrador homodiegètic en el relat intern o metadiegètic consti- tuït pel breu dietari de Joan Monlió. Un narrador en primera persona que regeix ja en les dues novel·les següents.

Valor ha arribat al final del seu projecte literari novel·lístic sense alte- rar la confiança inicial en el model literari realista. Tot el seu afany ha sigut corregir-lo i afinar-lo per a fer-ne una eina útil al seu objectiu de donar fe notarial, i ficcional, de la gent i de la terra del seu país. Entre les quatre novel·les i la novel·la curta Valor ha donat als seus lectors una mena de radio- grafia viva, solvent i atractiva del primer terç del segle XX valencià. Una aven- tura literària insòlita, única, en el particular món literari valencià.

L'últim aplec de contes, *Un fonamentalista del Vinalopó i altres conta- relles*, és, al meu parer, una obra menor dins la seua producció. Un narrador omniscient en tercera persona, atent a la funció ideològica o digressiva, narra 8 contes filtrats a través de l'humor, de vegades innocent, de vegades agre i de vegades irreverent. Els 4 primers (*Un fonamentalista del Vinalopó*, *Salut!*, *Compañeros* i *Caça major*) comparteixen aproximadament el mateix univers

diegètic que les dues últimes novel·les de la trilogia: el de la Guerra Civil, amb els moments previs i els posteriors immediats. Els altres quatre (*Anant pels sants olis*, *Mossèn Josep i l'Esperit Sant*, *Com cuinar un cert conill* i *El remei de l'heretgia*) recreen la llarga i fecunda tradició valenciana de la historieta anticlerical. En realitat són tots emmarcables, com ja apunta la informació paratextual de la coberta posterior, dins l'inveterat model del «succeït», omnipresent en les successives revistes valencianes. Valor ficcionalitza una anècdota real, personalment coneguda, en els quatre primers, i segurament tramesa per tradició oral, en els quatre darrers. La gràcia de la llengua valoriana és la de sempre, però l'ambició estètica és menor.

Aquesta producció dels anys vuitanta i noranta irrompia en un món literari valencià molt canviat al dels períodes anteriors. L'autarquia, que n'havia fet un circuit molt autònom, gairebé estanc, diferenciat dels circuits català i mallorquí, ara ha desaparegut en bona part. A desgrat de les dificultats, polítiques i infraestructurals, encara subjacents, el circuit literari català comença a ser-ne un de sol, almenys pel que fa a l'edició i circulació de llibres. Qualsevol narrador valencià actual, per exemple, ha publicat tants o més llibres en editorials de Barcelona que del País Valencià, i tampoc no manquen els escriptors barcelonins o mallorquins que editen a València. A més a més el lector valencià té accés al fons de qualsevol casa editorial. En poques paraules: els escriptors i els lectors valencians actuals tenen a l'abast, i com a pròpia, l'obra de qualsevol escriptor del domini lingüístic. D'altra banda els joves narradors valencians, més que no en contra, han nascut, literàriament parlant, al marge del tot de l'obra dels seus predecessors.

I és ara, precisament ara, quan de veres sorgeix Valor a la vida literària com a novel·lista. Els 6 contes anteriors i *L'ambició d'Aleix* no passaven de ser, per a molts lectors i escriptors joves, una simple referència d'oïda. I l'obra d'Enric Valor xocava sense pal·liatius, ara sí, contra els models dominants entre els seus col·legues. La dècada dels anys setanta coneix, tant al món literari valencià com al català general, l'entrada d'una pregona renovació narrativa, bé pel camí de la revolució iconoclasta de la concepció de la novel·la, bé pel camí d'una forta gimnàstica interna. Al País Valencià cadascun dels dos corrents va ser encaççalat emblemàticament per dues novel·les publicades el mateix any 1974: *Assaig d'aproximació a «Falles folles*

fetes foc», d'Amadeu Fabregat i *El bou de foc*, de Joan-Francesc Mira, respectivament.

En síntesi, el corrent que hem definit de revolucionari es pot entendre com la incorporació de les propostes subversives del *nouveau roman* i del grup de *Tel Quel*. El punt aglutinador de les diverses propostes particulars era acabar amb el predomini de la història, de tal manera que, dels tres components bàsics acte narratiu-relat o discurs-història, ara, al contrari del que fins aleshores havia esdevingut, es privilegien els dos primers. El relat, doncs, es gira contínuament envers el relat mateix, és a dir, envers el llenguatge que el constitueix o envers el procés creatiu. La història, si bé no desapareix del tot, perquè és impossible, almenys sí que era reduïda a la mínima expressió: ni històries encisadores ni personatges captivadors. L'element fins aleshores decisiu en la seducció del lector havia deixat de ser-ho. Per això Sartre parlava d'antinovel·la. Josep Gandia Casimiro, Josep-Lluís Seguí i Ferran Cremades i Arlandis, a més a més de Fabregat, en major o menor grau segons l'autor i l'obra donen vida a aquest model durant els anys setanta.

L'altre corrent es caracteritza, no per la menor modernitat, sinó per una aposta renovadora que no prescindeix de la importància medul·lar de la història. És a dir, en les seues obres hi ha un acte narratiu que produeix un relat o discurs encaminat a contar una història. És clar que aquesta història serà permeable a temàtiques fins aleshores prohibides i podrà acceptar al seu si digressions metadiscursives o metanarratives. I també que el discurs serà pregonament sotraguejat per tots aquells nous recursos que des de Proust, Joyce, els membres de la «generació perduda» nord-americana o de la moderna novel·lística sud-americana del «realisme màgic» s'han vingut posant en circulació: el monòleg interior d'herència joyciana, el joc de veus narratives i la complexitat de nivells, el refinament de la focalització, el collage, les fractures temporals... El citat Joan-Francesc Mira, Isa Tròlec, Josep Lozano, Josep Franco, Manuel Joan i Arinyó, per esmentar només els més primerencs i d'obra més continuada durant els anys setanta i vuitanta, exemplifiquen aquest corrent, tan àmpliament diversificat en les propostes individuals.

La primera novel·la de Valor en aquest període, *Sense la terra promesa*, apareix justament en el primer any de la dècada dels anys vuitanta. Ja ha passat la febre subversiva, però el corrent renovador s'ha imposat. I entre amb-

dós han aportat, i el segon continuarà aportant, la irrupció i l'assentament dels models narratius més actuals. La novel·la de factura tradicional, la seguida per Enric Valor, opac a totes les innovacions apuntades, era una illa enmig d'aquell mar literari en plena ebullició. Els joves narradors valencians tenien el punt de mira apuntant a uns objectius literaris molt diferents.

No pot estranyar, per tant, que la reacció d'aquests fos respectuosa però distanciada. Respectuosa per l'Enric Valor gramàtic i creador d'una magnífica llengua literària en les seues admirades recreacions rondallístiques, i, també, és clar, per l'esforç resistent patriòtic. Distanciada perquè la narrativa valoriana era vista com una mostra més d'aquella literatura tradicional contra la qual escriviem. Ell mateix ho reconeixia en l'entrevista de 1985, quan, a la pregunta sobre per què els joves no el segueixen, responia: «Tinc certa joventut en contra perquè no faig experimentalisme. No, ells fan altres coses, diferents». I hi afegia més avant: «Els jóvens no sé, s'enfaden perquè jo no em sotmet a les normes [es deu referir als nous models narratius]; ara veig que els va passant».⁴⁴ I un dels membres destacats de l'anomenada «generació dels setanta», Josep Lozano, després de qualificar la narrativa de la Postguerra que havia pogut llegir de «productes estantisos [sic] que calia superar», afirmava que «Enric Valor venia d'aquells anys i el seu mestratge no va quallar», ja que «les meues [i les dels seus companys] preferències anaven per unes altres senderes».⁴⁵ Molt diferent, com dèiem, és la reacció davant la seua llengua literària, tan admirada. Valor mateix en l'entrevista ara mateix esmentada recordava unes paraules que Josep Piera li havia adreçat: «Em diu: "Jo em fixe molt en el que tu fas. Has fet un gran esforç, has escrit en una llengua literària d'ací, basada en la nostra modalitat lingüística"».⁴⁶ I de nou Josep Lozano recapitulava una presa de posició que sense perill d'equivocar-nos podem entendre com a generacional:

Tot i aqueixa prevenció als autors que ens precedien, induïda per l'afany de modernitat, he de reconèixer que amb la prosa de *Meravelles i picardies*, publicada per l'Estel, i després amb el text més complet de les *Rondalles*, editades per l'editorial Gorg, E. Valor va exercir sobre mi un gran encís, més que pel que contava, per com ho contava, sobretot pel seu gran domini de la llengua, pels seus recursos de llenguatge oral. [...] Un model que, com tantes vegades

s'ha dit, establia un equilibri entre la unitat de la llengua i les peculiaritats valencianes, un model que aportava nova saba al patrimoni lingüístic de la nostra cultura, un referent molt vàlid per a tractar de confegir en la narrativa el procés d'identificació entre lector i text, que és un dels requisits indispensables perquè s'hi done el plaer de llegir, el plaer literari.⁴⁷

En efecte, ni ells ni ningú no ha discutit, ni pot discutir-li, el lloc preminent en la sàvia elaboració de la llengua literària. És un mestratge universalment reconegut. A partir de la proposta del policentrisme convergent, teoritzada per Sanchis Guarner, Enric Valor dóna cabuda literària a les solucions genuïnes del parlar valencià, sobretot al ric cabal lèxic. El resultat és una llengua literària personal, exuberant i legítima. La millor contribució, des del País Valencià, a l'establiment de la llengua literària catalana. La coneixença íntima del parlar valencià, après en un temps i una comarca lingüísticament molt rics, i els seus treballs gramaticals i lexicogràfics li han permès disposar en les seues obres de la llengua més compacta a nivell morfosintàctic i més subtil a nivell lèxic. I sobretot la més coherent. Davant tants dubtes i contradiccions lingüístiques com mostren els seus col·legues, la seua rotunda seguretat sobresurt encara a més altura.

La *peculiaritat* de la narrativa valoriana, xocant en el moment de la seua aparició recent, haurà d'anar a poc a poc resituant-se sense cap presa de posició estèticament apriorística, però també sense patriòtiques condescendències motivades pel merescut respecte a l'autor i per la singularitat del món literari valencià. Ell l'any 1985 contava il·lusionat els canvis operats en el judici dels joves: «N'he tingut alguns que em criticaven i ara hi tinc uns bons exegetes. Quan han vingut els premis, persones que jo sé que m'havien criticat a fons han descobert qualitats bones en mi i m'han fet grans articles».⁴⁸ I l'any 1993, en la *lectio* ja coneguda, confessava la seua preferència íntima per les novel·les no sols sobre els contes sinó també sobre la recreació rondallística, que tant de renom li havia donat: «A banda d'aqueixa extensa suma de literatura en prosa d'obra potser menor, tinc escrites i publicades cinc novel·les».⁴⁹ Per la seua banda els crítics i estudiosos, des del primer moment, sense deixar de constatar-ne l'arrel tradicional, han demostrat interès i respecte per la seua producció narrativa, sobretot la novel·lística, com és el cas de Josep Iborra, Joan Oleza i Vicent

Escrivà, autor aquest últim a més a més d'una de les poques tesis doctorals adreçades a un escriptor valencià contemporani.

Notes

1 Cf. Tomàs LLOPIS (entrevistador), «Entrevista amb Enric Valor», *L'Aiguadolç*, 1, tardor 1985, p. 13; i Enric VALOR, «La meua formació literària», *lectio* pronunciada amb motiu del seu nomenament com a doctor *honoris causa* de la Universitat de València l'any 1993 i publicada al llibre *Paraula de la terra*, Universitat de València, València, 1998, p. 28.

2 Enric VALOR, *loc. cit.*, p. 28.

3 Totes les dates sobre l'escriptura de les obres que jo proposaré al llarg del present treball són extretes de l'entrevista i de la *lectio* esmentades, així com de les notícies incloses en Rosa SERRANO, *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, València, Tàndem, 1995, i en els seus llibres. Per cert, no concorda l'any de 1931, amb què és datat *L'experiment de Strolowickz* en l'edició de *Narracions intranscendents* (1982), amb la datació uns anys anterior que aporta en la *lectio*, i que jo segueix en el present treball. A més en la *lectio* (p. 35) esmenta el conte *La zebra*, publicat, com *L'aventura de Franz Lietzen*, en una revista per ara oblidada, i que no sé si és *L'hereu de L. Brooverson* amb títol canviat, car en les llargues converses amb Rosa Serrano tampoc no l'esmenta.

4 Enric VALOR, *loc. cit.*, p. 29.

5 Cf. Gérard GENETTE, *Palimpsestes*, París, Seuil, 1982.

6 Cf. Tzvetan TODOROV, *Introduction à la littérature fantastique*, París, Seuil, 1970.

7 Vicent ESCRIVÀ afirma que el conte es titulava *L'estratagema* i que va ser escrit en els anys cinquanta (cf. «Novel·la de muntanya: el món possible», pròleg a *La idea de l'emigrant*, València, Gregal, 1987; cite per la reproducció a *Paraula de la terra*, p. 233).

8 Vicent ESCRIVÀ, «La narrativa d'Enric Valor: una tradició inventada», pròleg a *L'ambició d'Aleix*, València, Gregal, 1985, ps. 217-218.

9 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, p. 23.

10 Enric VALOR, *loc. cit.*, p. 38.

11 Cf. Josep IBORRA, «Pròleg» a *Sense la terra promesa*, València, Prometeo, 1980; cite per la reproducció a *Paraula de la terra*, p. 202; i «Coordenades de l'obra d'Enric Valor», *Canelobre*, 37-38, estiu-tardor 1997, p. 112.

12 Joan OLEZA, «Pròleg» a *Obra Literària Completa*, vol. 3, València, Fernando Torres, 1982; cite per la reproducció a *Paraula de la terra*, p. 214.

13 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, p. 22.

14 Cf. Vicent ESCRIVÀ, «Novel·la de la muntanya...», p. 235; i «Enric Valor, un narrador perenne», pròleg al «Cicle de Cassana», dins *Sense la terra promesa*, Tàndem, València, 1991; cite per la reproducció a *Paraula de la terra*, ps. 253-254.

15 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, p. 21.

16 Enric VALOR, *Sense la terra promesa*, València, Tàndem, 1991, ps. 37-38.

17 *Idem*, p. 49.

18 Cf. Philippe HAMON, *Le personnage du roman. Le système des personnages dans les Rougon-Macquart d'Emile Zola*, Ginebra, Librairie Droz, 1983, ps. 66-106.

19 Enric VALOR, *Sense la terra promesa*, Tàndem, p. 83.

20 Cf. Joan OLEZA, «Pròleg» a *Obra Literària Completa*, vol. 3, p. 214; i «Història i ègloga en les

novel·les de Cassana», *Canelobre*, 37-38, estiu-tardor de 1997, p. 153.

21 Apud Georges BAFARO, *Le roman réaliste et naturaliste*, París, Ellipses, 1995, p. 41.

22 Cf. Henri MITTERRAND: *L'illusion réaliste*, París, PUF, 1994, ps. 3-4. Les cometes de «clàssic» són de Mitterrand.

23 Georges BAFARO, *op. cit.*, p. 91.

24 Vull aclarir que en parlar de model realista m'estic referint al realisme com a moviment literari concret, amb un codi reconegut –el que acabem de descriure– i no a un realisme en sentit genèric, capaç de revestir diverses formes al llarg de la història literària i només explicable per oposició a literatura irrealista, sobrenatural o meravellosa, un dels dos pols de la dialèctica realisme/idealisme. Una altra cosa és que Valor se separe en una obra determinada d'alguna de les normes d'aquest codi, que tanmateix continua essent el marc estructural de referència.

25 Joan OLEZA, «Pròleg»..., p. 212.26 *Idem*, p. 215.

27 Enric VALOR, *Obra Literària Completa*, vol. 3,... p. 393.

28 Joan OLEZA, «Pròleg»..., p. 214.

29 Cf. Joaquim ESPINÓS FELIPE, «Natura i cultura en "les novel·les d'Aitana" d'Enric Valor», *Canelobre*, 37-38, estiu-tardor de 1997, ps. 148-149.

30 Vicent ESCRIVÀ, «Novel·la de la muntanya: el món possible»..., ps. 235 i 238.

31 Enric VALOR, «La meua formació literària»..., p. 45.

32 *Ibid.*

33 *Idem*, p. 31.

34 Vicent ESCRIVÀ, «L'anècdota com a memòria col·lectiva», pròleg a *Un fonamentalista del Vinalopó i altres contarelles*, València, Tàndem, 1996, p. 7.

35 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, p. 19.

36 *Ibid.*

37 Gérard GENETTE, *Figures III*, París, Seuil, 1972, ps. 243-246.

38 Cf. per a la problemàtica del conte en el període Assumpció BERNAL, «L'angoixa vital i la narrativa valenciana de postguerra», *Caplletra*, 10, 1991, ps. 107-118; i Carme GREGORI, «Recull de contes valencians: una aproximació al conte de postguerra», *Caplletra*, 10, 1991, ps. 95-106.

39 Cf. Michel RAIMOND, *Le roman depuis la Révolution*, París, Armand Colin, 1967, 4a ed., per la qual cite, 1971, ps. 182-192.

40 Cf. Claude-Edmonde MAGNY, *Histoire du roman français depuis 1918*, París, Seuil, 1950, ps. 305-350.

41 Claude-Edmonde MAGNY, *op. cit.*, p. 309.

42 Enric VALOR, *Enllà de l'horitzó*, València, Tàndem, 1991, ps. 323 i 377.

43 *Idem*, ps. 277-278.

44 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, ps. 17-18 i 19.

45 Josep LOZANO, «Incidència de l'obra d'Enric Valor en la generació dels 70», dins Vicent SALVADOR i Heike van LAWIK (editors), *Valoriana*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 1999, ps. 339 i 340.

46 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, p. 18.

47 Josep LOZANO, *loc. cit.*, ps. 339-340.

48 Tomàs LLOPIS (entrevistador), *loc. cit.*, p. 19.

49 Enric VALOR, *loc. cit.*, p. 35.

Foto: Editorial Tandem

"La Mercè i jo novençants"

Enric Valor: la percepció de la llengua

Vicent Pitarch

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

1. Presentació

Això era l'any 1984, que aquesta universitat m'afavoria amb la gentilesa d'invitar-me a participar en un cicle de conferències en homenatge a Joan Fuster,¹ amb ocasió d'haver-lo nomenat doctor *honoris causa*. Ara, gairebé setze anys més tard, l'Autònoma repeteix l'experiència –gratíssima, no cal dir-ho, i que agraeixo vivament– tot rememorant Enric Valor. Fuster i Valor: vet ací dues fites de la història valenciana del segle XX, dos catalans que van lliurar-se amb generositat a indagar en la condició valenciana i que van fer de la passió pel país un dels estímuls angulars de la pròpia biografia. En reivindicar-los, la vostra universitat confirma el grau de sensibilitat amb què es manté atenta davant qualssevol manifestacions de la catalanitat al llarg del perímetre nacional. Per la meua banda, em sento especialment gratificat per l'oportunitat que em brindeu de contribuir a l'homenatge que ens congrega ací.

I bé, en la comesa que m'ha estat encarregada d'aproximar-nos a la rica personalitat d'Enric Valor, he assumit el repte de traçar el perfil de la percepció valoriana de la llengua –del català en concret, he d'afanyar-me a puntualitzar. Salta a la vista que un tal objectiu s'excedeix en les seves pretensions, i de fet desborda els límits que marca la nostra circumstància. En efecte, dins la faceta del capteniment de Valor envers la llengua hi hauríem d'encabir el tot Valor: no solament el lexicògraf i el dialectòleg, el gramàtic i l'articulista, sinó també el novel·lista i el rondallaire; fet i fet, l'escriptor en bloc, i àdhuc el ciutadà. Així doncs, un sentit elemental de la mesura ens mena a deixar de banda la consideració d'aquest conjunt de possibilitats per tal de centrar la

nostra atenció en les sensacions i actituds bàsiques envers la llengua que marcaren el caràcter del nostre personatge.

Què era el català per a Valor? La resposta immediata que m'acut a la ment és que, per davant d'un repertori de recursos comunicatius, més que no pas un corpus gloriós que ha estat desplegat tot al llarg d'una història venerable, el català fou, per a l'homenot de Castalla, una vivència personal intensa i un compromís cívic amb la pròpia comunitat nacional, això és, una passió; o, com vaig mantenir en una altra ocasió,² el català fou la causa noble que guià la seva vida. Naturalment aquesta experiència vital del fenomen idiomàtic és característica de situacions socials marcades pel conflicte lingüístic, les quals afavoreixen l'emergència del ciutadà que esdevé conscient del drama col·lectiu, amb una consciència tal que l'empeny a comprometre's amb la causa desvalguda.

És d'aquestes coordenades de la llengua percebuda com a impuls vital i com a compromís cívic que entenem la insistència amb què Valor tornava a la qüestió del català en cada circumstància en què era interrogat sobre la seva funció d'escriptor i de lingüista.³ De manera indefectible, es referia al català com a problema pendent, un problema, per descomptat, d'ordre intrínsecament social, més que no pas de caire formal. Aleshores hi apareixen en la seva dimensió real episodis de la seva biografia —irrellevants en aparença, i tanmateix força clarificadors— que ell es delia a repetir, com ara: la precocitat amb què accedí al coneixement del registre culte de l'idioma (via *L'Esquella de la Torratxa*, un aprenentatge, remarcava, avançat a la publicació de la *Gramàtica* de Fabra, de la del 1918,⁴ és clar), o bé la seva gosadia a fer un curset de català a Alacant, alhora que lliurava una batalla personal al si de la redacció del setmanari satíric *El Tio Cuc* a fi de dotar-lo d'un to idiomàtic digne i d'una ortografia acceptable.⁵ Etcètera.

En definitiva, és en aquest context de la llengua nacional percebuda com a problema bàsic —com a centre neuràlgic on conflueixen bona part dels drames que enterboleixen el panorama ambiental— que cal situar, per interpretar-la en termes correctes, l'obra global de Valor, la qual, llavors, s'hi manifesta com un projecte de transformació de les pautes que determinen la convivència social. I la seva obra gramatical, en concret, no tindrà un altre objectiu, en darrera instància, sinó el d'esdevenir una eina d'educació popular «valencianitzadora».

2. L'home davant l'idioma

Així doncs, la realitat sociopolítica condicionava que la ideologia idiomàtica de Valor estigués densament impregnada de components morals. Ni podia perdre's en la contemplació de la llengua com a objecte que suscita interès per si mateix, ni podia restar neutral davant el panorama sociolingüístic que l'envoltava. I bé, entre els factors que condicionaren la ideologia lingüística valoriana, crec que convé considerar, al costat del d'ordre social que acabo d'adduir –això és, el conflicte lingüístic valencià–, d'altres de caire personal, entre els quals m'agradaria de posar de relleu els tres següents: *a)* la procedència, *b)* la seducció d'un món senyorial, i *c)* la condició d'autodidacta.

Permeteu-me que recordi –unes indicacions que considero inexcusables per il·lustrar l'aspecte que comento– que Enric Valor i Vives va nèixer a Castalla, al cap de la Foia que forma subcomarca amb personalitat dins l'Alcoià; en concret, hi veié la primera llum al carrer Major d'aquesta vila que encara avui se sent custodiada pels murs del seu castell, al si d'una família respecte de la qual el nostre personatge no perdia oportunitat de reivindicar la condició cavalleresca dels Valor i la procedència nord-catalana dels Vives. Així que es posava a fer confidències sobre la pròpia biografia, Valor es manifestava atret per fantasies genealògiques que situaven els seus orígens dins alguna nissaga preeminent que ell es delia a fer originària de la conquesta, és a dir, dels temps heroics de la formació del país. Les seves al·lusions a la casa pairal i àdhuc a l'escut d'armes familiar malament podien dissimular l'enyor que sentia per una certa forma de vida cavalleresca, un enyor, per descomptat, que mai no fou obstacle perquè fos plenament conscient de la seva condició social. En efecte, tot i situar la pròpia ascendència dins la «microaristocràcia» –que ell en deia, tot repetint Joan Fuster–, s'afanyava a remarcar que «érem una classe en davallada»⁶ i que la decadència domèstica acabà de consumir-se quan la família, per imperatius d'ordre econòmic, hagué d'abandonar Castalla, amb el jove Enric Valor instal·lat en els quinze anys.

Ha esdevingut tòpic l'èmfasi que posava el castallut eximi a recordar el diagnòstic que va emetre Joan Coromines, segons el qual Castalla conservava un «català molt sòlid», això és, «una llengua poc corrompuda». En fer ostentació d'un tal criteri, el nostre personatge exhibia una dosi considerable

d'idealisme que afaïçonava la pròpia visió sobre la llengua. Tot partint d'aquesta mena de pressupòsits, es deixava dur per uns esquemes teòrics que posaven de relleu l'oposició del camp *versus* la ciutat com a base d'anàlisi del fenomen lingüístic. En aquest sentit, el camp —que ell naturalment simbolitzava en Castalla— representaria un suposat estat pur, genuí, de l'idioma, enfront de la ciutat —València— que esdevindria paradigma de la corrupció lingüística, objectiu central d'una mena de croada que era assignada al gramàtic. Embrancat en unes tals reflexions, Valor solia esmentar com a curiositat —la qual, per via indirecta, li servia com a prova a favor seu— la tendència dels filòlegs catalans a refugiar-se en la muntanya, bé mitjançant l'excursionisme, bé mitjançant l'afecció a la caça, una referència que alhora adduïa com a justificació d'aquesta antiga afecció seva.

La circumstància present no permet de detallar més el perfil que acabo d'esbossar sobre la procedència del nostre autor —en tot cas, hi podríem afegir el record que ell conservava d'una infantesa privilegiada⁷ viscuda al poble—i sobre la seducció que experimentà per un món senyorial. Amb tot, confio que n'hi hagi prou per fer un pas més i plantejar que és precisament damunt aquesta doble condició de *castallut* i de *cavaller de somnis* on arrelen, en una bona proporció, les seves preferències irrefutables per la modalitat clàssica —investida de prerrogatives tals com «pura», «incontaminada», «antiga», «castissa»— del llenguatge, d'una banda, i d'una altra, la sensibilitat perfeccionista —el rigor i la pulcritud de l'obra ben acabada— amb què el nostre autor tractava l'idioma.

Finalment, en la configuració de la mentalitat lingüística valoriana, hi actuà amb un pes específic un tercer factor de caire biogràfic, el de la seva condició d'autodidacta. Tothom sap que Enric Valor no tingué l'oportunitat d'accedir a la formació acadèmica que dispensa la universitat, sinó que els seus estudis curriculars es limitaren als de professorat mercantil, els quals ni tan sols acabà. En compensació d'unes tals deficiències en el seu bagatge de coneixements lingüístics, ell solia complaure's a reivindicar la seva experiència personal d'haver disposat, d'ençà de la infantesa, d'una mena d'*escola paral·lela de català*, que va començar amb el material que li fornïa el pare i que continuà, un cop acabada la guerra del 36-39 i als locals de Lo Rat Penat, amb mestres entranyables com Carles Salvador o Vicent Ferrís i, per damunt de

tots, Josep Giner. En qualsevol cas, les llacunes derivades de la seva absència als claustres universitaris va saber suplir-les mitjançant la tenacitat en les lectures personals, el contacte directe amb mestres competents i la curiositat crítica davant la recerca lingüística. Al capdavant, estava especialment dotat per als estudis lingüístics «d'una intel·ligència aguda i refinada».⁸ Si es vol, la percepció valoriana de la llengua potser no es fonamentà damunt la base d'una formació científica; ara, és inqüestionable que una tal deficiència fou capaç de suplir-la a base de rigor i de lleialtat amb què va bastir una obra prestigiosa al servei de la llengua catalana.

3. La gramàtica com a eina d'educació popular

Personalment considero que la part de l'obra d'Enric Valor que il·lustra en termes més convincents la percepció que tenia sobre la llengua és la seva producció gramatical. Notem, primer que res, que la seva atenció lingüística es concentra en el català i, encara, aquesta llengua l'enfoca des del prisma d'un sistema tacat per deturpacions abundants —desprotegit pregonament davant l'allau de castellanismes—, una situació, de tota manera, que és susceptible d'ésser reconvertida mitjançant la instrucció massiva, basada en criteris que prescriuen les pautes per parlar i escriure correctament. No cal dir que unes tals bases normativitzadores respecte de la llengua constitueixen la concepció de «gramàtica» que apliquem ací a l'obra valoriana. D'altra banda, sense una bona dosi de seny reglamentador i de sensibilitat lingüística, la mentalitat «gramatical» d'encuny prescriptivista bé pot frustrar la reflexió lingüística tot reduint el fenomen del llenguatge a un simple joc marcat per la casuística constituïda per un seguit d'interminables regles i excepcions. De fet, ben sovint la tasca del gramàtic esdevé una dedicació feixuga, d'atractiu escàs, tal com reconeixia l'homenot de Castalla.⁹

Certament Valor va fer indicacions oportunes sobre dialectologia i aportà elements d'interès per a la lexicologia catalana. Ara, en el terreny on més a gust s'hi trobà sempre fou en el camp de la morfosintaxi i, en concret, en la parcel·la de la prescriptiva. En aquest sentit, l'etiqueta que escau a Valor és la de gramàtic. D'altra banda, l'objectiu de les seves recerques mai no el

situà en la lingüística general i, doncs, restà fora dels seus càlculs la possibilitat de fer cap aportació teòrica a les ciències del llenguatge. Ben conscient dels seus propis límits, més aviat va lliurar-se a la tasca nobilíssima de divulgar l'obra fabriana, una feina que el gratificava a bastament. En qualitat de gramàtic, es proclamà ara i adés fabrista sense escletxes, i a fe que aquesta condició guià la seva obra. No tinc cap dubte que el fabrisme representava per a Valor, en primer lloc, un compromís amb la depuració del català. Per la seva banda, Valor galledejava de considerar-se «l'home de Fabra al País Valencià» alhora que s'enorgullia i proclamava que «jo he fet el que Fabra manà». També solia repetir, com a garantia de la seva lleialtat fabrista, el testimoniatge de Josep M. de Casacuberta, el qual —representant indiscutible del llegat Fabra dins l'Institut d'Estudis Catalans— li havia assegurat que «nosaltres estem amb el que fan Sanchis Guarnier i vostè»,¹⁰ en el terreny, no cal dir-ho, de la depuració del català meridional. Un aval, el de Casacuberta, que tot seguit seria ratificat per Joan Coromines.

En qualsevol cas, l'obra valoriana més densa en el camp dels estudis lingüístics la constitueixen els treballs gramaticals, al capdamunt dels quals cal situar el *Curso de lengua valenciana* (1966)¹¹ i el *Curso medio de gramàtica catalana, referida especialmente al País Valencià*¹² (Gorg 1973), que reedità, en català, quatre anys més tard: *Curs mitjà de gramàtica catalana, referida especialmente al País Valencià* (1977).¹³ Notem, de tota manera, que totes dues obres —el *Curso* i el *Curso medio*, aquest amb la versió catalana inclosa— reproduïen un mateix pla inicial, el qual l'autor amplia i retoca a mesura que l'obra experimenta variacions al títol. El conjunt, doncs, d'aquest corpus gramatical s'estructura sobre la base d'una exposició teòrica breu i senzilla, eminentment didàctica, acompanyada d'una profusió d'exemples, els quals, per descomptat, hi surten sobretot en versió bilingüe a les edicions en espanyol. Fet i fet, tots tres títols constitueixen, en sentit estricte, una sola obra, per bé que enriquida a mesura que és objecte de noves reedicions. D'altra banda, també paga la pena de remarcar que, per primera vegada en la trajectòria editorial valenciana, una gramàtica és intitulada «catalana».¹⁴

Tot just acabava d'eixir a la llum pública com a rondallaire i novel·lista,¹⁵ als anys seixanta Valor accedia a la plena maduresa intel·lectual. Aleshores, desaparegut novament el gramàtic Carles Salvador, reclòs en el

propi silenci Josep Giner i havent optat M. Sanchis Guarner¹⁶ per la recerca lingüística en àmbits diversos i especialitzats –tot enfocant la pròpia activitat professional en la perspectiva universitària–, Valor agafà la torxa de mestre dins el vast camp de la divulgació gramatical que llavors s'obria davant la societat valenciana. Així doncs, la vella dedicació als cursos de llengua de Lo Rat Penat era enriquida mitjançant la reflexió constant damunt la problemàtica que li plantejava el propi estil,¹⁷ alhora que trobava una altra via de l'accès al públic mitjançant les col·laboracions a la premsa de València, en concret a *Levante* i *Jornada*,¹⁸ les quals posteriorment edità en un volum, *Millorem el llenguatge* (1971).¹⁹ Per la meua banda, considero que és en aquesta mena de notes, de textos breus, on més a gust se sentia Valor a l'hora d'escriure sobre qüestions de l'idioma.

Aquest material, ric i suggeridor, que tenia l'origen en els articles pensats per ser difosos per la via de la premsa, constitueix un conjunt admirable de lliçons modestes, adreçades a ensenyar d'escriure bé el valencià: «notes volanderes periodístiques», d'acord amb l'etiqueta gràfica que els aplicà J. Giner.²⁰ Sens dubte, constituïen un reforç a la tasca formidable que duia a terme Lo Rat Penat mitjançant els cursos orals i per correspondència de *Gramàtica valenciana* que havia creat C. Salvador, l'any 1951. De seguida, doncs, hom se sent induït a establir comparacions entre aquestes notes de Valor i les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra. Sens dubte, la densitat conceptual, el domini dels clàssics i el coneixement de llengües romàniques són qualitats que identifiquen les *Converses* fabrianes, al costat de les quals les notes de Valor es caracteritzen sobretot pel seu interès didàctic. De fet, el gramàtic de Castalla s'havia inspirat, en redactar aquestes lliçonetes periodístiques, en les «notes lingüístiques» que publicava a la premsa C. Salvador i que foren editades pòstumament per la seva filla Sofia, sota el títol de *Parleu bé!* (1957). Siga com siga, el conjunt del material que Valor aplegà en *Millorem el llenguatge* va merèixer del professor Joan Solà un judici que no puc estar-me de reproduir ací: «Vet aquí un llibre que no vacil·lo a qualificar d'extraordinari i de modèlic. Crec que és el llibre que més ha aconseguit allò que deia Fabra: que cada dialecte es preocupés d'enriquir-se i depurar-se».²²

Efectivament el mestre de Castalla va assolir la fita que ell s'havia proposat, la d'erigir-se, en terres valencianes, en continuador fidel de les

ensenyances de Fabra. I bé que li ho havien reconegut antics mestres seus, tals com Josep Giner, en considerar-lo un gramàtic rigorós, curós, purista, disciplinat, fabrista enèrgic,²³ o M. Sanchis Guarner, que reconegué en Valor «un dels servidors de l'idioma més antics, més competents, més diligents i més altruistes».²⁴

Al capdavant, l'obra gramatical d'E. Valor perdurarà com un dels monuments sòlids que ha bastit la cultura catalana del segle XX al País Valencià. Per fortuna és una obra no solament exemplar sinó que exhibeix una capacitat contrastada de penetració arreu del teixit social, tal com indica, posem per cas, la difusió formidable que ha assolit un dels seus títols, sens dubte el d'èxits més clamorosos, *La flexió verbal*,²⁵ llibre que, al cap de 23 edicions, bé podem situar entre els fenòmens espectaculars que s'hagin esdevingut dins producció editorial valenciana de tots els temps.

Segurament Enric Valor ha clausurat tota una generació de gramàtics valencians, que jo gosaria anomenar «generació de l'esperança» (la qual, precedida per C. Salvador, considero integrada per M. Sanchis Guarner, Josep Giner i l'homenot de Castalla, als quals en cert sentit podríem afegir F. Ferrer i Pastor), una generació que compartí la vivència de la llengua catalana de fet, de la comunitat catalanoparlant com una mena de drama social i, doncs, com un compromís moral.

Notes

1 «El català al País Valencià: retracció i resistència» dins, Vicent ANDRÉS ESTELLÉS i altres, *Homenatge a Joan Fuster*, Girona, Col·legi Universitari de Girona-Universitat Autònoma de Barcelona, 1984, ps. 81-94.

2 Vicent PITARCH, «Enric Valor, la noble causa de la llengua», *Simposi Enric Valor. Actes*, Alacant, Diputació d'Alacant, 1996, ps. 181-194.

3 Sortosament conservem documents fonogràfics valuosos de declaracions de Valor, els quals, sens dubte, reclamen l'atenció dels estudiosos. Si més no, tenim notícia de l'entrevista que li féu el professor Brauli Montoya (analitzada en bona part a Brauli MONTOYA, «La normativa fonètica del gramàtic Enric Valor», *Simposi Enric Valor. Actes, op. cit.*, ps. 195-222), i de l'entrevista mantinguda amb Rosa Serrano (*Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, València, Tàndem, 1995). Jo mateix en conservo una altra, d'uns 150 minuts

de durada, que vaig mantenir amb el gramàtic el dia 20 de gener de 1995, la qual projecto d'editar. I cal afegir la d'Enric Larreula, reproduïda en parts en aquest volum.

4 «Jo vaig aprendre la lectura d'un català castís i anterior a la gramàtica de Pompeu Fabra, editada a Barcelona el 1918 i totalment desconeguda al País Valencià» (*Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, op. cit., p. 34).

5 Tot i això, aquest activisme idiomàtic de la seva etapa alacantina no degué assolir el ressò suficient perquè el jove Valor fos invitat a la signatura de les Normes de Castelló, l'any 1932.

6 *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, op. cit., p. 32.

7 «Vaig passar la meua infantesa en un ambient bastant selecte», *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, op. cit., ps. 32-33.

8 «Cal remarcar encara l'aspecte més interessant de l'autor: una intel·ligència aguda i refinada, amb un entusiasme i optimisme ben meridional» (Josep GINER, dins *Millorem el llenguatge*, València, Gorg, 1971, p. VI).

9 «Ja sé que són molts els qui menyspreen olímpicament la gramàtica; molts els qui troben feixuc transitar-la sovint; i jo sé que tenen una certa raó —humana, podríem dir—. És aspre i treballós l'estudi de la normativa gramatical, de la seua interminable casuística... almenys per als qui no han nascut amb una inclinació decidida per a aquests estudis» (*Temes de correcció lingüística*, València, Eliseu Climent, 1983, p. 11).

10 De la meua entrevista amb E. Valor, el dia 20 de gener de 1995, enregistrada i inèdita.

11 La publicació d'un curs de català en espanyol no tenia precedents al País Valencià des de l'edició dels *Apuntes para una gramàtica valenciana popular* (1894) de Josep NEBOT. De tota manera, del 1912 és la *Gramàtica de la llengua catalana*, de P. FABRA, i el 1962, A. M. BADIA publicava la seva *Gramàtica catalana*.

12 Als anys seixanta els sectors urbans del País Valencià assolien uns nivells comprometedors de castellanització, davant els quals, tanmateix, s'hi mantenia viva l'esperança de recuperar bona part dels segments socials castellanitzats sota el franquisme i, en general, de reintegrar el català als dominis públics dels quals havia estat eradicat durant un procés de segles. Aleshores fou considerat acceptable com a recurs tàctic la redacció en espanyol de cursos de català.

13 València, Eliseu Climent. He de remarcar ací que P. Fabra havia intitulat l'obra que li publicà, l'any 1918, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, *Curs mitjà de gramàtica catalana*, un paral·lelisme que convé de tenir present.

14 De tota manera, al *Curso de lengua valenciana* el conjunt de la coberta és constituït per un mapa lingüístic dels Països Catalans.

15 *Rondalles valencianes*, València, Torre, 1950-1958; *Rondalles gironines i valencianes*, Barcelona, Editorial Ariel, 1951; *Narracions de la Foia de Castalla*, Barcelona, Barcino, 1953; *L'ambició d'Aleix*, València, Suc. de Vives Mora, 1960.

16 Curiosament el professor Sanchis Guarner mai no reedità la seva *Gramàtica valenciana*, València, Torre, 1950. N'hi ha edició facsimilar, a cura d'Antoni Ferrando, Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1993.

17 «Per una pràctica personal en una tasca tan útil com modesta —la revisió de textos narratius originals—, sabem la dificultat dels estudis gramaticals per a molts escriptors» (*Temes de correcció lingüística*, València, Eliseu Climent, 1983, p. 11).

18 Segurament aquesta activitat de Valor a la premsa del Movimiento no hagués estat possible sense la mediació de l'administrador de l'empresa Francesc Soriano, mentor admirable de nacionalistes. Posteriorment, aprofità la plataforma de difusió que li brindava el butlletí bibliogràfic *Gorg* per tal de publicar-hi notes i articles breus referents a aspectes diversos de temàtica lingüística, com ara història de l'idioma, sociolingüística, etc.

19 València, Gorg. Aquest volum fou ampliat i reeditat en 2 volums a València, Eliseu Climent, 1979; el mateix editor aplegà 21 notes gramaticals més d'E. Valor sota el títol *Temes de correcció lingüística*, op. cit.

20 «Pròleg», op. cit., p. VII.

21 L'única edició que en conec, feta per Sicània (València 1957), duu la indicació sorprenent de 2a edició.

22 Joan SOLÀ, *Del català incorrecte al català correcte*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p. 226.

23 «Pròleg», op. cit., ps. v-vi.

24 «Pròleg per als valencians» dins *Curso de lengua valenciana*, op. cit., p. 6.

25 València, Eliseu Climent, 1983; 23a ed., 1999.

Retrat de Valor per Enric Larreula

Enric Valor i Vives entrevistat per Enric Larreula el 1997¹

—És que 85 anys són molts anys... Dels Vives tenim el document de Perpinyà mateixa. El 1400 un soldat de la guàrdia de Jaume II és el primer Rafael Vives que va venir ací. I resulta que li van traure un ull en una batalla en la Marina, prenent eixos pobles de la Marina, propets de Dénia, i el rei el va premiar per la defensa que va fer i li va donar un senyoriu, un poblet al voltant de Dénia i els Vives han estat a Dénia fins ara. Perquè el meu avi encara era antiborbònic completament, perquè van ser els que van fer la reclamació de l'arxiduc per tal que no entrassen els Borbons. Vam tenir altar propi i tot, ací. I en fi... els Valor venim de la província de Girona, no tinc la documentació però tinc moltes dades d'això. I els Amorós, que són Amorós dues vegades, vénen de Porreres. És que don Jaume I no es fiava gaire dels aragonesos. I de Xàtiva cap amunt, cap a dins, cap a Múrcia, no va deixar aragonesos, com que és tot muntanyam i açò, no va deixar que els aragonesos repoblessin, i es nota.

[...] I Múrcia, que casi tots tenien encara llinatges catalans, és un regne guanyat i perdut que deia al llibre Cambó. No han fet més que barbaritats, els nostres reis. Conquerim Múrcia i la regalem. El cas de Villena, que està molt proper de Castalla (està a divuit quilòmetres del meu poble), Villena va costar 5.000 almogàvers de prendre. La batalla va ser espantosa, van fer una garbera de morts i, per damunt dels morts van prendre el castell de Villena. I després la filla de don Jaume, que era casada amb Alfons X [...]. València va arribar a tenir 80.000 habitants. Al segle XV se'n van venir la meitat dels catalans del Principat ací a fer l'Amèrica. Barcelona va quedar amb 30 o 40 mil habitants. En Castella no hi havia ningú, cap capital d'eixa importància. Per

això els italians deien: *In tutta la Catalonia, Valencia e la più amorosa e lasciava città*. Era Catalunya, capital València. I després s'ha desfet tot.

[...] Els pobles, cinc-cents cinquanta-dos, són de parla catalana. Els pobles no han perdut el català. La capital és la que més malament va des del segle passat. Va fallar, com vosté sap tan bé com jo, la burgesia. I no era una burgesia culta i europeista com la del Principat, vam tenir eixa desgràcia. Eren gent... Bé, un amic, els companys em deien: «Valor, tu els tractes massa bé». Eren rics, per l'agricultura i totes eixes coses i no tenien eixa cultura que tenia la burgesia del Principat...

[*Infantesa i joventut*]

[...] Jo vaig tenir una infantesa molt particular que no l'han tinguda tots. La meua àvia, la mare de mon pare, un fill el va enviar a Madrid i l'altre fill el va enviar a València [...]. I a mon pare, que era el més petit de tots els germans, el va enviar a Barcelona a fer Filosofia i Lletres, que no les va acabar; jo no sé què va passar, però clar, tenia l'edat de Cambó, i estudiaven ple-gats. Mon pare va tornar completament sabedor de totes les coses, de les primeres organitzacions regionalistes que hi havia en aquella època. Però ací no s'havia perdut el sentiment nacionalista. La petita aristocràcia, la microaristocràcia, que diu Fuster, encara funciona.

[...] Mon pare mos va donar classes durant tres o quatre anys de català, amb l'*Esquella de la Torratxa*, no tenia altra cosa. Se la comprava cada setmana, allà, i se la va portar relligada i tot per ell, molt malament. Un parell de volums així. Això se m'ha perdut tot en guerra, perquè en guerra vaig abandonar el domicili, i al domicili hi van posar uns refugiats, i quan vaig tornar de la guerra no tenia res, tota la biblioteca de la família no estava. Perquè hi havia moltes coses dels Valor, incunables, i coses rares i pergamins... Perquè jo em vaig estrenar a escriure en el català d'abans de Fabra [...]. I l'amor a la llengua era fortíssim i en els pobles jo pense que continua exactament igual, sí [...].

Jo ja feia coses, en un periòdic, en castellà, en un periòdic d'Alacant i... vaig anar a trobar el director d'*El Tío Cuc*: «Com vosté fa un periòdic en

valencià voldria ajudar-li i posar-lo en bona ortografia». Vint mil exemplars cada dissabte, era setmanal. I era molt graciós, era un home intel·ligentíssim, tenia tres o quatre amics, tots molt republicans, d'esquerra, anticlerical i eixes coses. I en canvi ell era nacionalista, li vaig tocar el tema: «Sí, Valor, sí, sí!» Vaig començar i vaig fer un curs de valencià correcte per a després canviar l'ortografia. A Alacant funcionava bé, no parlaven apitxat. Ell posava *chermà*, amb una *che*, i ells deien *germà*, amb una *ge*. I després ja, li vaig fer canviar, la primera setmana se li van quedar 18.000 periòdics sense vendre. I jo li dic: «Deixa-ho estar, que t'arruïnàràs». «Ja s'ho pensaran, no canviaré!» I va continuar amb la bona ortografia. [...]. Al final tot allò es va acabar quan me'n vaig venir ací [a la ciutat de València].

—Com es deia?

—Josep Coloma Pellicer. Va ser processat trenta voltes, i dues voltes van atemptar contra ell l'extrema dreta.

[...] Jo vaig venir a València el 1934, em vaig casar ací i sempre m'he manifestat parlant en català, en el banc, amb les amistats, en tot. Es parla molt català. Jo he viscut completament en català, rara volta m'han dit *Haga el favor, hable en castellano que...* No! València és un misteri terrible inclús per a mi perquè el carrer és una cosa i la vida és una altra completament diferent. Jo anava al banc: «A vore, el taló meu, a vore. Té la lletra aquella...» Tota la vida! [...]. Jo he viscut sempre en català, i encara ho faig. El meu fill Enric, que ja és advocat, té 62 i em diu: «No sé què passa, perquè jo faig com tu, parle català». I és la capital més castellanitzada. De manera que la cosa ha cremat per davall la cendra. La gent tenia complex d'inferioritat davant el castellà, però en els pobles no.

Recorde el sargent de la guàrdia municipal d'Alcoi. I ens contava al meu germà i a mi: és que va haver un home, esta setmana passada, que va intentar a un dels guàrdies nocturns per tallar-li el coll per robar-li 5 o 6 duros que duia l'home i tot això, [...] li va fer: «Qui ho ha de fer: un castellà!» Això és profundíssim. La dita de Gandia, amb les baralles que va haver, es va fer una frase famosa: que havia uns enemics allà i uns altres ací i era de nit, també hi havia gent castellana i gent catalana, i donaven l'ordre: «Si diu *ocho*, tira-li» [*riu*]. Era l'ordre de les baralles. Però això està molt lleig dir-ho, perquè jo no sóc xenòfob ni racista... però el nostre poble tenia i té això encara a dins.

[...] A la darrerria de la dictadura franquista, alguns burgesos d'ací que han sigut de gran categoria (perquè no han estat tots malament... Hi ha hagut de tot!), Joan Senent, per exemple, un home que ha treballat moltíssim, que es va morir d'un atac cerebral cap als 60 anys. I va ser una llàstima perquè hauria aguantat molt la burgesia valenciana de la ciutat perquè li tenien un gran respecte i tot això i hauria aguantat el blaverisme molt. I, quan a mi em va tancar la Falange, van passar molts anys... En fi les coses que van passar ho conte jo en les converses de Rosa Serrano.¹ Ell venia d'advocat i tots els dijous parlàvem allà en la presó: «Enric, és que jo vull fer...». I va projectar de fer una revista, la revista *Gorg*.

— *Sí, van eixir uns quants números...*

—Vint-i-vuit. I al final, ja casi no ho podia controlar des de la presó, però en fi, de totes les maneres va fer una veritable revolució periodística [...]. I ho vam passar magníficament fent això, perquè ell ja s'havia fet enginyer tèxtil, em sembla, no sé si en Terrassa o en Sabadell, però tenia molts amics allí. I vam anar a connectar amb uns amics i el que intentava fer una cosa, casi militar, era Batista Roca. Molts encara estaven fent el servei militar.

—*Però en Batista Roca no, perquè ell era fora, a Perpinyà i vivia a Londres...*

—Sí, s'estava fora, però aquí tenia un grupet que feien la mili i alguns eren aviadors i tot.

—*Caram, si que estava organitzat...*

—Sí, sí, i jo no ho recorde tot això, però vam fer unes amistats, Joan Senent i jo, allí, amb tota la colla, perquè alguns els coneixia de l'ensenyament, alguns estaven estudiant juntament amb ell en Terrassa. I ens vam unir al grup i ens convidaven en una casa del carrer Provença, una cantonada, que era una casa preciosíssima, era un pis grandíssim que tenia columnes i tot, i ens quedàvem allí i xarràvem de tots els problemes, de tot això. Però vinc a dir... l'anècdota és que com nosaltres parlàvem el català meridional, el valencià, feiem el present d'indicatiu en *-e* i no en *-o* i totes eixes coses, van intentar imitar-nos i resulta que ens deien: «Vosaltres encara parleu el clàssic!» I n'hi havia quatre o cinc que deien que mai més dirien *jo parlo, jo escolto* sinó *jo parle, jo escolte*. I celebràvem totes les conversacions així. De vegades s'equivocaven, però tenien entusiasme. I ja ho veus, per nosaltres és un arcaisme. Al

segle XV ja era així a tot Catalunya. Primer no teníem ni tan sols la *-e* del present d'indicatiu i deïem *jo parl*, com s'ha mantingut a Mallorca. I al meu poble encara hi havia alguna gent, quan jo era xic, que deien *jo trob*, en alguns verbs. Encara no havien incorporat el canvi de primera persona i tot això. I bé, que eren uns xics extraordinaris, van córrer tota Catalunya, van fer contractes de la revista *Gorg*, en Reus... Jo què sé les coses que van fer... Ens van ajudar moltíssim. I ací seguim parlant malament, ple de barbarismes, però el *clàssic* s'ha aguantat.

En fi, vostè ha pegat una volta pel nostre país. Hem patit moltíssim, 40 anys de por; que jo no sé com no ho han destruït tot [...]. I els socialistes no han fet tot el que els nacionalistes voldríem, però el Partit Socialista del País Valencià, que es va fer abans d'acabar-se la Dictadura... i després van ingressar en el PSOE [...]. I els hòmens s'han portat bé i ens han tractat bé, als nacionalistes. No han fet tot el que nosaltres demanàvem que fessen, però van fer molt i sobretot ens van deixar absoluta llibertat per a ordenar l'ensenyament del català; i amb dotze o tretze anys s'ha recuperat molt.

—*Senyor Enric Valor, de totes les coses que vostè ha vist al llarg d'aquests anys pel que fa a la llengua, quina és la que l'ha fet patir més? Jo n'hi apuntaré unes quantes. Per exemple, per poca sensibilitat que un tinga un pot tenir la sensació que pertanyem a una tribu en vies d'extinció, perquè hi ha molts pobles en què la gent gran parla el valencià sense problema però els xiquets parlen castellà...*

—Però això és molt modern, perquè en els pobles s'ha mantingut ensenyar als xiquets. Hauria trobat vosté per exemple Gandia o coses així. Van ser moments d'imitar la capital, però molt poc...

—*Ara és possible que es freni, però hem perdut les grans ciutats: Alacant...*

—Sí, Alacant s'ha perdut perquè jo li he sentida parlar un català marítim diferent al que parlaven en la Foia de Castalla i l'Alcoià. Alacant parlava més semblant a Eivissa i tot això. Jo encara he conegut això, tota Alacant l'he coneguda jo que parlava català, quan tenia 20 anys. I català marítim, que notàvem diferent del nostre. Era curiós i tenien frases molt estranyes i marítimes: «Tira volta allà», *vés-te'n cap allà*. I estes coses raríssimes típiques de la Marina. I la castellanització no ha estat total: ara hi ha uns 42.000 alacantins que parlen català encara, però la invasió de murcians és enorme, perquè com

que Alacant amb el turisme s'ha transformat de la capital més pobra i més desfeta en la que més diners ha guanyat...

—*Davant totes aquestes coses, la sensació que hem perdut molts parlants i que podem desaparèixer com a poble o la sensació que les autoritats no fan el que haurien de fer per defensar la llengua del nostre poble...*

—Hem perdut les eleccions ara, perquè els anys eixos hem fet tot el que ens ha donat la gana i tenim 24 o 25 mil mestres reciclats i s'ha ensenyat molt bé. I l'estàndard que s'ha ensenyat a les escoles seguint els consells de l'Institut d'Estudis Catalans. Jo hi he estat sempre en contacte. En els anys 40 ja vam connectar, encara que l'Institut estava prohibit [...]. Però, una cosa curiosíssima: en les tertúlies clandestines que feiem uns personatges que després, ara, fa molt poc, s'han passat a l'anticatalanisme com Miquel Casp i l'amic, l'Adlert..., allí en els 40 ens vam formar. Va ser una cosa extraordinària [...]. Per a mi va ser extraordinari perquè vaig conèixer totes les personalitats importants de Catalunya. Vaig connectar amb don Josep Maria de Casacuberta, vam fer una gran amistat, fins a la mort, extraordinari. Ens van dir que no copiàssem el català central, que aguantàssem el català d'ací, i això encara funciona. Ara estem molt més controlats per l'Institut d'Estudis Catalans i per les tres universitats, que s'han unit, les d'ací, en l'Interuniversitari. Jo sóc membre del Consell Assessor, perquè no puc anar, per la meua edat, a donar tantes voltes... Treballàvem individualment, però tots d'acord. Jo ara no sóc més que membre assessor de l'Interuniversitari. Ara mateixa m'han dit que era precís posar al dia la *Flexió verbal* que ha funcionat molt bé durant 16 anys i la revisada profunda d'això la donen dilluns a l'editor, a Climent, que és qui me'l pot editar. Jo sóc membre també de l'Institut, però sóc tan vell que sóc com un corresponent perquè no puc anar-hi. Però, en fi, estem tots molt sòlidament units, les tres universitats, malgrat les intrigues del PP i totes eixes coses.

[...] Però la llengua s'ha recuperat una barbaritat, a través dels llibres que es van fer, curiosament els socialistes sempre es van portar molt bé amb mi. Ells es pensaven que m'apuntaria al Partit Socialista. I anava a la Generalitat i em deia: «Va, senyor Valor, vosté és de casa» i llavors es pensaven que era del partit. I és que he tingut molt bona amistat amb tots. Jo vaig estar, com diuen les meves memòries, em vaig afiliar al Partit Comunista l'any

29 i vaig tirar el carnet l'any 41 a una séquia. Es van portar molt bé. Vaig fer tota la guerra, del 24 de febrer al 31 de març de 1939. Vaig portar fusell i metralladora i vaig fer tot el que em van manar. No em va passar res, van matar molts amics meus.

[...] I jo em vaig afiliar [al Partit Comunista] en Elda. Perquè jo quan la desgràcia econòmica de la guerra, de la I Guerra Mundial, que va afectar molt la família, jo em vaig col·locar a treballar en la secció jurídica de la Unió Nacional de Fabricants. Però després havia fet ja el peritatge mercantil i en la Unió Nacional de Fabricants vaig entrar de subaltern. Immediatament el director es va portar molt bé amb mi i jo me'n recorde molt d'ell. I deia, em parlava de vosté a l'època aquella: «Valor, es que yo quiero que haga un trabajo muy seriamente...» I em va portar a la secció jurídica. I portava la secció jurídica de tots els fabricants de sabates d'Espanya. I en la secció jurídica aquella s'havien de fer totes les suspensió de pagaments i totes les fallides, que és el que es feia llavors. I jo era el que feia els expedients i les liquidacions. Era com un emèrit. Però en Elda m'insultaven tots per parlar en valencià [...]. Era una cosa tremenda. Un dia hi va haver un cas. Tornàvem amb la bicicleta d'un passeig i: «Ése! Castallero! Valenciano!» I ell tirant-me de la bicicleta i tot això. El que passa és que pegava molt poquet i sempre he estat molt fort; excepte ara, he tengut unes cames molt fortes i he fet gimnàstica i he fet cinquanta mil coses. I no em van poder. Em van tirar, però vaig pegar un bot i vaig caure de peu. A eixe extrem arribàvem.

— *Per què tenien aquest odi, aquesta ràbia contra els que parlaven valencià?*

— «Valencià! Castallero!» i tot això [riu]. Perquè es veu que la conquesta d'Amèrica i l'expansió del castellà va ser una cosa que va commoure les consciències castellaneres i encara continuen sent un poble avesat a destruir cultures i a destruir pobles i es creuen que tenen tota la raó.

[...] Em van donar el Premi de les Lletres un o dos anys abans. O no, ja manaven els socialistes. El 82 em pense que era. Em vaig fer amic d'ells. I vaig donar les gràcies. Van fer un acte molt bonic donant-me el taló del milió de pessetes... del milió de lletres [riu]. I vaig fer molta amistat amb el conseller, Ciprià [Ciscar]. I ell sí que era un socialista. Em va cridar i em va dir: «Enric, vull fer-te de la Comissió de Lingüística». I jo vaig dir: «No vull ser

de la Comissió de Lingüística». «Però, com?» «Perquè sé que hi haurà tres o quatre blavers, i jo ja m'he fet vell i un dia en un disgust i una brega me se rebenta una artèria i s'ha acabat.» Es pensava que tenia 70 o 75... I Ciprià diu: «Estàs completament equivocat. N'he nomenat ja catorze, sereu quinze. I els altres són tots exactament com tu, pensen com tu, catalanistes com tu...» «Home, això és una altra cosa!» I jo dic: «D'acord, què hem de fer?» Diu: «Ens reunirem, estarem cinc o vuit mesos i farem l'estàndard lingüístic que s'ensenyarà a les escoles». Això és definitiu, això és ensenyar el català. Sempre hem estat en contacte amb l'Institut d'Estudis Catalans. Ells sempre ens han aconsellat: «Fixeu el vostre català». [...] Me'n va ensenyar a mi Sanchis Guarner, que em va donar classes. En teniu un, que ha mort fa un mes, que em va donar cinc anys classe de filologia, Josep Giner Marco, íntim amic de Fabra. I després Sanchis Guarner, que érem de la mateixa quinta. Ell era capità i jo soldat ras... i clar, he tingut gent que m'ha ensenyat tanta cosa, moltíssima.

— *I la cosa dels blavers, l'ha fet patir, a vostè?*

M'ha fet patir, perquè és una cosa tan indigna! Ja m'ho deia Joan Fuster, quan començava el blaverisme, perquè això és molt recent. I em deia Fuster coses molt gracioses, em deia: «Si fa sis mil anys, des de Babilònia, que manen les dretes!» Ells defensaven un valencià folklòric. Perquè això no s'ha de perdre, res de català, això no s'ha d'ensenyar a les escoles. I dient que són més valencians. A mi *Las Provincias* m'han dit allò de «traïdor, Enric Valor» i tot això. Jo de *Las Provincias* deia sempre: «Que gran que és el País Valencià, perquè tenim "Les Províncies", que té força suficient per destruir l'Imperi Britànic».

[El model de llengua]

[...] Des del Xúquer a Múrcia tenim moltes coses que no les fa Barcelona [...]. De Sueca, que era el poble de Fuster, quan vaig conèixer Fuster li vaig dir: «Parleu igual que a Castalla». A Múrcia no apitxen. De Sueca a Múrcia no apitxem. Les vocals àtones les fem, per exemple: *santa Bàrbara* no existeix, fem *santa Bàrbera*. El *bàlsam* tampoc no existeix, és *bàlsem*. Per exemple també diem *màsquera* (*Un ballo in maschera*... Ai!, parlen

valencià! [riu]). Totes eixes coses en català occidental. Però jo tinc un respecte al català oriental, però una cosa molt gran! Perquè ells han fet una llengua moderna. Jo sé el que li va passar a Fabra. Ho sé perquè el meu amic íntim, Josep Giner Marco, també era íntim amic de Fabra, i ell va estudiar el català a Barcelona, Giner Marco. I don Pompeu ho va intentar, va venir a València, al Rat Penat, a veure Teodor Llorente. I Llorente li va donar sopars preciosos, amb criats de llibrea i totes eixes coses. Però parlaven en valencià en el Rat Penat de sis a set. Perquè ell volia recolzar-se en el valencià per a no admetre tanta cosa del dialecte central de Barcelona. Perquè ell sabia i ho sabem tots, els que hem estudiat un poc les llengües, que les capitals de tot el món no usen l'estàndard lingüístic correcte. La meua filla em deia, va estar tres anys en uns cursets de francès molt bons, em deia que a l'Aliança Francesa li deien que no copiés de París, que és desastrós. És normal. I els castellans no fan una gramàtica madrilenya. Natural. Ni els alemanys de Berlín són els que millor parlen.

[Les novel·les]

La primera es va perdre: la van enviar a Barcelona la nit del 16 de juliol [del 1936] i van cremar el tren. I quan es va acabar la guerra, el que m'havia recomanat, un senyor d'ací, nacionalista, que em volia molt, em va dir: «Li la publiquen a la Casa del Llibre de Barcelona, done'm una còpia». «Una còpia? Però si jo no tinc ja pis ni tinc res.» I després escric la novel·la de *L'Ambició d'Aleix*, deu anys per a passar. I darrerament l'editor López rep un paperet en blanc que deia: *Se publicará sin adulterio*. «Espere's un poquet, a vore què diuen de Madrid». Que l'arregle, de tota manera alguna cosa quedarà. I vaig canviar tres capítols i va eixir una cosa estranya i a *Serra d'Or*, Estanislau Torres va fer una... d'això i molt bé! Em va alabar molt. «Un suspense amorós, Valor, molt, molt bonic. Però és sorprenent perquè retrocedeix davant del pecat». I després, quan es va morir Franco, la van tornar a publicar. I ara, a la vellea, l'he rescrita perquè no la podia suportar perquè la vaig escriure censurant-me i tot això, exactament la mateixa però contada per Aleix. I Enric Escrivà, de la universitat, em diu: «Enric, és una altra novel·la».

[...] I de cara a la llengua no sóc pessimista encara perquè clar probablement com jo ací sempre parle català i després vaig als pobles... Vaig al meu poble, i tinc molta relació amb la Marina i amb els col·legis...

—*Vostè ha ensenyat a llegir a milers i milers de valencians.*

—Va venir Brauli Montoya a donar-me les gràcies perquè diu: «Sóc fill de castellans, he nascut a Novelda i em dic Brauli Montoya i sóc catedràtic de català». «Molt bé, i el motiu de la seua visita?» Diu: «M'he llegit les 36 rondalles quaranta voltes i gràcies a vosté em pense que vaig guanyar les oposicions» [riu].

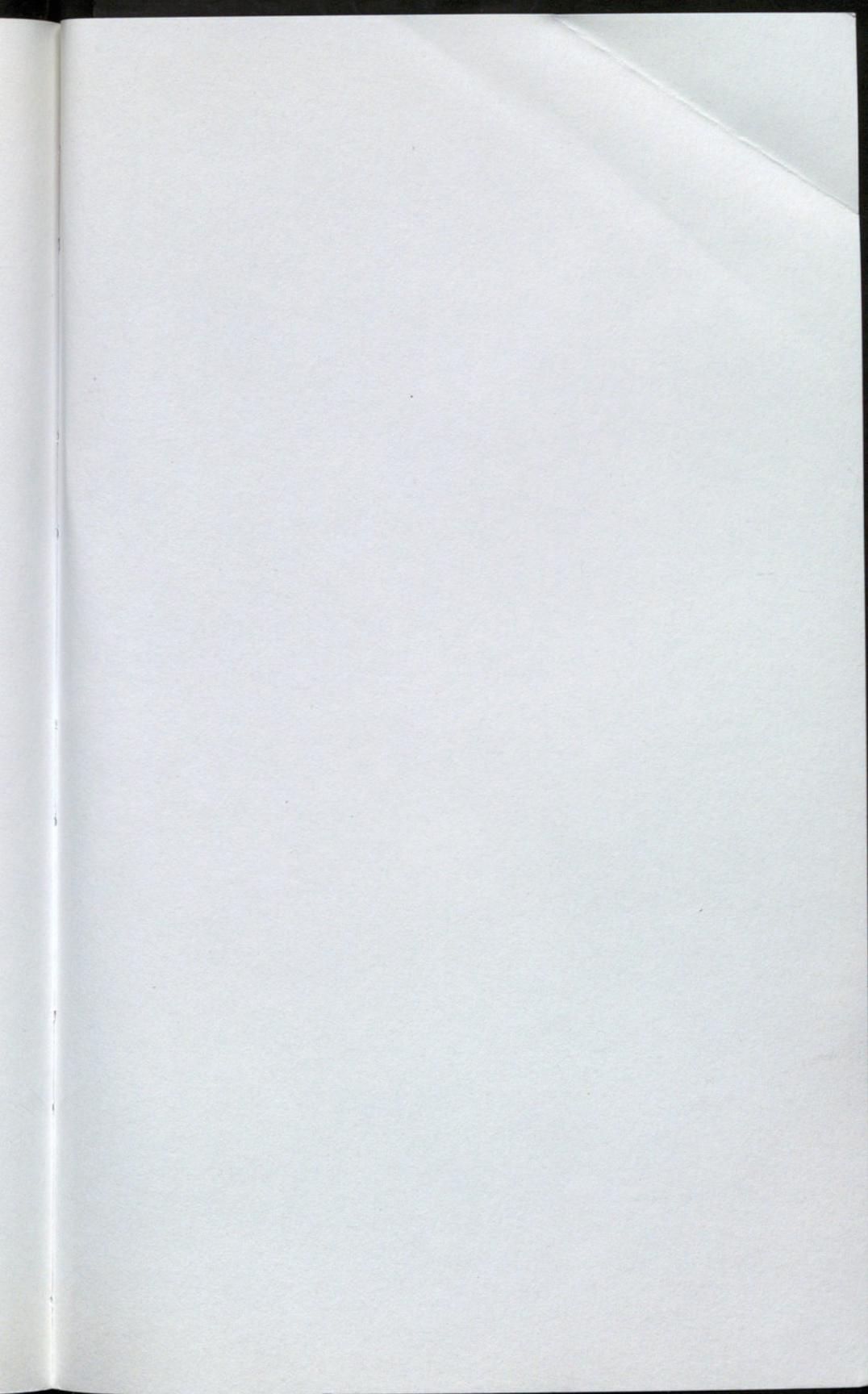
—*La llengua li ha portat molts problemes però també li ha portat moltes satisfaccions.*

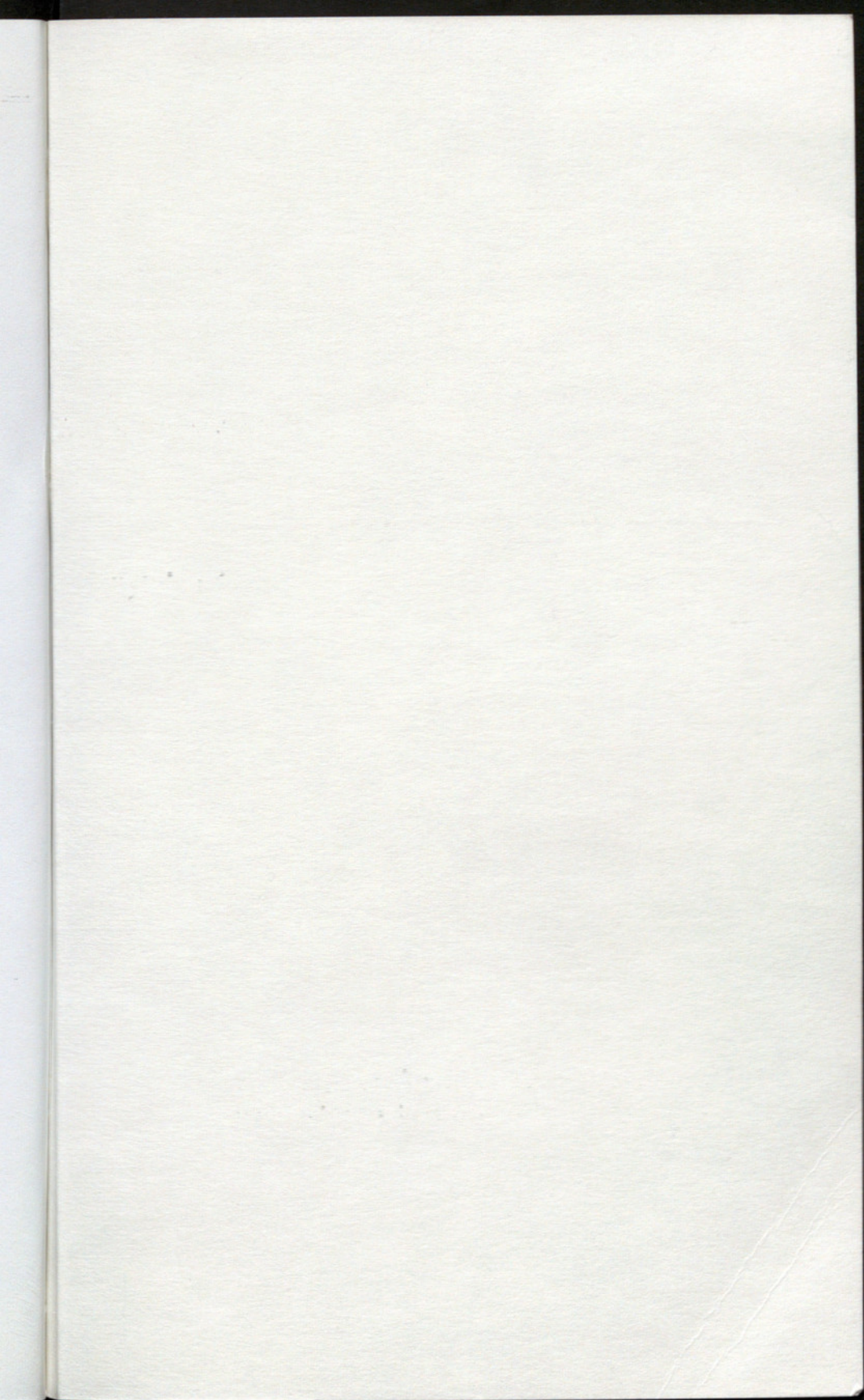
—Moltes, moltes! Però jo encara no sóc tan pessimista... Fuster deia: «Això durarà 15 anys», poc abans de morir. Jo em pense que no. Ara hi ha més gent que parla valencià que mai, perquè de 2 milions, el 60% parlen valencià [...].

Notes

1 En la transcripció s'han mantingut algunes formes orals com *vore* o *casi*.

2 Es refereix al llibre *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, València, Tàndem, 1995.

C

Generalitat de Catalunya
Institució de les Lletres Catalanes

Departament de Cultura
Biblioteca Central

1039002057

ISBN 84-393-5298-0

9 788439 352983